مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش
مسلسل: ۲۲۰۷۵ ■ آذر ۱۴۰۵

بررسی مسائل تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس در ایران

تاریـــخ انتشـــار: ۱۴۰۵/۹/۷
Publish Date : 2026/11/28

عنوان: بررسی مسائل تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس در ایران

تهیه و تدوین (Author) : محمد عباسی جوزدانی

واژه‌های کلیدی: تربیت‌بدنی و ورزش مدارس، حکمرانی ورزش دانش‌آموزی، عدالت آموزشی و سلامت دانش‌آموزان

ناشـر: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی

DOI: https://doi.org/10.22034/mrc.report.22075

Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_12092.html

Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

شماره مسلسل: ۲۲۰۷۵
کد موضوعی: ۲۷۰

عنوان: بررسی مسائل تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس در ایران

نوع گـزارش: طرح/ لایحه☐، نظارتی☐، راهبردی■، پیش‌نویس قانونی☐
نام دفتر: مطالعات فرهنگی و آموزش (گروه ورزش، میراث فرهنگی و گردشگری)
مدیر مطالعه: سعید شفیعا
ناظر علمی: موسی بیات
ناظر علمی خارج از مرکز: سیدکاووس صالحی (مدیر گروه رفتار حرکتی دانشگاه شهید رجایی)
اظهارنظرکننده داخل مرکز: محمد صادق عبداللهی (گروه آموزش و پرورش)
اظهارنظرکنندگان خارج از مرکز: محمد جعفری (معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش)، عباس حاجی‌زاده (مشاور معاون تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش)، آذرکیوان امیرپور (مشاور معاون تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش)، امین شرری (مشاور معاون تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش)، صفدر سلطانی (مدیرکل دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی وزارت آموزش‌وپرورش)، حسن محمدزاده (معاون فضاها و تجهیزات ورزشی دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی)، رضا ابراهیمی دولت‌آبادی (معاون فعالیت‌های ورزشی و اوقات فراغت دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی)، زهرا تسلیمی (معاون بهسازی و ارتقا کیفیت درس تربیت‌بدنی)، ابوالفضل بجانی (سرپرست دبیرکلی فدراسیون ورزش دانش‌آموزی)، آیت‌الله دهقان (معاون تربیت‌بدنی و سلامت اداره کل آموزش‌وپرورش شهر تهران)، ژما جواهری‌پور (معاون تربیت‌بدنی و سلامت اداره کل آموزش‌وپرورش شهرستان‌های استان تهران)، محسن وحدانی (هیئت‌علمی مدیریت ورزشی دانشگاه اصفهان)، حمیدرضا نجفیان (رئیس گروه درس تربیت‌بدنی دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی)، عظیم جوکار (کارشناس دفتر تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش)، علی یوسفی (دبیر تربیت‌بدنی شهرستان‌های استان تهران)
گرافیک و صفحه آرایی: امیررضا محمودی
ویراستارادبی: سیده مرضیه موسوی راد
تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

نمایه در پایگاه مرکز اطلاعاتی علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه مجلات تخصصی نور (Noor Mags)

دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش

فهرست مطالب

چکیده ۶
خلاصه مدیریتی ۷
۱. مقدمه ۹
۲. مسائل کلیدی تربیت‌بدنی و ورزش مدارس ۱۱
۲ـ۱. اولویت یافتن عملکرد درسی بر تربیت‌بدنی در ذهن ذی‌نفعان ۱۱
۲ـ۲. فقدان نظام کنترل‌پذیر رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان ۱۳
۲ـ۳. شکاف در تأمین و به‌کارگیری نیروی تخصصی تربیت‌بدنی ۱۶
۲ـ۴. فقدان نظام یکپارچه مشارکت و مدیریت استعدادهای ورزشی دانش‌آموزان ۱۸
۲ـ۵. فقدان نقشه راه جامع و ناپایداری اولویت‌های اجرایی تربیت‌بدنی ۱۹
۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۲۱
منابع و مآخذ ۲۷

فهرست جدول

جدول ۱. عناوین طرح‌ها و هدف اجرای آن‌ها در مدارس ایران ۲۰

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. دسته‌بندی احکام مرتبط با تربیت‌بدنی و ورزش مدارس در قانون برنامه هفتم پیشرفت ۱۰
شکل ۲. محورهای ارزیابی فرم اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های حوزه تربیت‌بدنی در سطح مدرسه ۱۲
شکل ۳. روند نسبت دانش‌آموز به معلم تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی و متوسطه، ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴ ..... ۱۶
شکل ۴. دامنه استانی نسبت دانش‌آموز به معلم تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی، سال ۱۴۰۴ ..... ۱۸
شکل ۵. ساختار مسائل کلیدی تربیت‌بدنی و ورزش دانش‌آموزی ۲۱

بررسی مسائل تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس در ایران

چکیده

تربیت‌بدنی و ورزش مدارس، بخشی اساسی از فرایند تعلیم‌وتربیت و زمینه‌ساز تأمین سلامت و رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان است.با این وجود مسئله اصلی این حوزه نه فقدان اقدامات، بلکه نبود یک نظام کنترل‌پذیر منسجم برای پیوند دادن هدف‌گذاری، اجرا، تأمین منابع، سنجش، مداخله و پاسخ‌گویی و تبدیل آنها به نتایج قابل‌مشاهده در وضعیت دانش‌آموزان است. درنتیجه، تعدد برنامه‌ها و فعالیت‌ها بدون وجود نظامی کنترل‌پذیر و منسجم، به ناهماهنگی در اجرا و دشواری پایش میزان تحقق اهداف و ارزیابی اثربخشی اقدامات منجر شده‌است.

این وضعیت در چالش‌هایی مانند غلبه عملکرد درسی بر جایگاه تربیت‌بدنی، فقدان نظام کنترل‌پذیر رشد جسمانی و حرکتی، ناهماهنگی فضا و تجهیزات با نیازهای آموزشی و رشدی، پراکندگی برنامه‌ها و نظام‌های ارزیابی، گسست میان سنجش، مداخله و پیگیری، پوشش ناکافی و نامتوازن نیروی تخصصی، نبود مسیر پیوسته شناسایی و هدایت استعدادهای ورزشی و ناپایداری اولویت‌های اجرایی و فقدان نقشه راه جامع نمود یافته است. اصلاح این وضعیت مستلزم استقرار نظام کنترل‌پذیر رشد جسمانی و حرکتی، تعیین نتایج مورد انتظار در پایه‌های تحصیلی، هماهنگ‌سازی برنامه‌های درسی و مکمل، بازطراحی استانداردهای فضا و تجهیزات، عملیاتی‌سازی پرونده الکترونیکی رشد و سنجش و تغییر ارزیابی مدارس به سمت شاخص‌های نتیجه‌محوراست. در کنار آن، ایجاد جایگاه شغلی آموزگار تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی، استقرار نظام ملی شناسایی و رهگیری استعدادهای ورزشی، حمایت هدفمند از مناطق کم‌برخوردار و تدوین نقشه راه بلندمدت همراه با ارزیابی انباشتی، می‌تواند پیوستگی سیاستگذاری تا اجرای مؤثر و رشد واقعی دانش‌آموزان را تقویت کرده و پاسخ‌گویی و استمرار سیاست‌ها را بهبود بخشد.

خلاصه مدیریتی

شرح / بیان مسئله

تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس، یکی از اجزای مأموریت نظام تعلیم‌وتربیت در زمینه رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان است. برنامه درسی ملی، ورزش و تفریحات سالم را از شایستگی‌های مورد انتظار تربیت‌یافتگان می‌داند و در حوزه تربیت و یادگیری سلامت و تربیت‌بدنی نیز سلامت، مهارت‌های حرکتی، آمادگی جسمانی، ورزش، تفریحات سالم و خودمراقبتی را موردتوجه قرار داده است. همچنین، قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش‌وپرورش، در ماده (۲) و بندهای «۱۲» و «۱۳» ماده (۱۰)، بر شکوفایی و پرورش استعدادهای دانش‌آموزان، توسعه و تعمیم تربیت‌بدنی و تأمین، حفظ و ارتقای سلامت جسمی، روانی و اجتماعی آنان تأکید کرده است.

باوجود این توضیحات وضعیت موجود تربیت‌بدنی و ورزش مدارس با مجموعه‌ای از چالش‌ها در سطوح مختلف آموزشی، اجرایی و مدیریتی مواجه است. این چالش‌ها از جایگاه تربیت‌بدنی در کنار سایر اهداف آموزشی و نحوه ارزیابی عملکرد مدارس، تا میزان و نحوه به‌کارگیری نیروی تخصصی، تناسب فضا و تجهیزات با نیازهای آموزشی و رشدی دانش‌آموزان و انسجام برنامه‌های درسی و مکمل را در برمی‌گیرد.

ازاین‌رو، مسئله این مطالعه، شناسایی و بررسی چالش‌های اصلی تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس و تبیین ابعاد آنهاست؛ به‌گونه‌ای که مشخص شود مهم‌ترین چالش‌های موجود در تحقق اهداف و تکالیف این حوزه کدام‌اند، در چه بخش‌هایی بروز کرده‌اند و چه عواملی به تداوم آنها منجر شده است.

نقطه‌نظرات / یافته‌های کلیدی

- **اولویت یافتن عملکرد درسی بر تربیت‌بدنی:** غلبه رویکرد آزمون‌محور و تمرکز بر امتحانات نهایی و کنکور در حاشیه‌نشینی درس تربیت‌بدنی در مدارس نقش قابل‌توجهی دارد. افزون بر این، در «فرم ارزیابی از اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های حوزه تربیت‌بدنی سطح مدرسه»، امتیازات منحصراً به معیارهای فرایندی و تدارکاتی اختصاص‌یافته و شاخص‌های نتیجه محور (تغییر وضعیت جسمانی دانش‌آموز) مغفول مانده‌اند که این امر پاسخ‌گویی مدرسه را تضعیف کرده است.
- **فقدان نظام کنترل‌پذیر رشد جسمانی و حرکتی:** نبود نظامی کنترل‌پذیر که نتایج مورد انتظار رشد حرکتی را برای هر پایه تحصیلی مشخص کند، موجب ناهماهنگیِ طراحی فضاها با نیازهای آموزشی، پراکندگی طرح‌های مکمل و گسست میان سنجش‌های سلامت با مداخلات و پیگیری‌های بعدی شده است.
- **شکاف در تأمین و توزیع نیروی تخصصی:** ضعف عمیقی در تأمین و به‌کارگیری نیروی تخصصی تربیت‌بدنی، به‌ویژه در دوره ابتدایی که زمان طلایی شکل‌گیری مهارت‌های بنیادین است، وجود دارد و نسبت دانش‌آموز به معلم در سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴ معادل ۷۱۱ است که این نسبت با هدف‌گذاری‌های قانون برنامه هفتم پیشرفت (یک معلم به‌ازای ۲۸۰ دانش‌آموز) فاصله چشمگیری دارد.
- **ناپیوستگی در مدیریت استعدادهای ورزشی:** مدرسه به‌عنوان بستر مشارکت عمومی، اتصال ساختاریافته‌ای با نهادهای متولی ورزش قهرمانی ندارد و فرایند شناسایی، معرفی و پذیرش استعدادها از یک زنجیره نهادیِ متصل و فرادستگاهی بی‌بهره است.
- **فقدان نقشه راه پایدار و ناپایداری اولویت‌ها:** نبود یک سند راهبردی پایدار سبب شده تا اولویت‌های اجرایی با تغییرات مدیریتی به‌طور مداوم دستخوش تغییر شوند. فقدان الزام به ارزیابی انباشتی و نتیجه‌محوراز طرح‌های پیشین، مانع از استمرار سیاست‌های موفق در این نهاد شده است.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

۱ اصلاح نظام آموزشی و برنامه‌ریزی تربیت‌بدنی

وزارت آموزش‌وپرورش مکلف است نظام کنترل‌پذیر رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان را از دوره ابتدایی تا پایان متوسطه را در قالب یک آیین‌نامه اجرایی تدوین و در شورای‌عالی آموزش مصوب کند. در این نظام، اهداف و انتظارات هر دوره تحصیلی در زمینه آمادگی جسمانی، مهارت‌های حرکتی، سواد حرکتی، خودمراقبتی و مشارکت ورزشی مشخص و برنامه درسی، راهنمای معلم، برنامه‌های مکمل و نظام ارزیابی متناسب با آن بازتنظیم شود.

۲ اصلاح زیرساخت و تأمین نیروی تخصصی تربیت‌بدنی

معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش با همکاری سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، ضوابط فضا و تجهیزات ورزشی مدارس را متناسب با دوره تحصیلی، ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان، جمعیت و تراکم مدارس، جنسیت، اقلیم و نوع فعالیت‌های ورزشی بازطراحی و ضابطه شماره ۶۹۷ را به‌روزرسانی کند. همچنین سازمان اداری و استخدامی کشور، جایگاه شغلی آموزگار تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی را تعریف و سازوکار تأمین، استخدام و توزیع نیروی تخصصی را، به‌ویژه در مدارس کوچک، روستایی و پراکنده، فراهم کند.

۳ تقویت نظام سنجش، ارزیابی و پیگیری رشد دانش‌آموزان

وزارت آموزش‌وپرورش، با مسئولیت معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، در اجرای بند «ت» ماده (۸۹) قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت، اطلاعات مربوط به وضعیت جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان را در پرونده الکترونیکی آموزشی ـ رشدی ـ تربیتی ثبت و سازوکار استفاده از این اطلاعات در تشخیص، مداخله و پیگیری را مستقر کند. همچنین این وزارتخانه در اجرای بند «پ» ماده (۸۹) قانون برنامه هفتم، شاخص‌هایی مانند تغییر وضعیت جسمانی، پیشرفت مهارت‌های حرکتی و میزان مشارکت بدنی دانش‌آموزان را در ارزیابی عملکرد سالیانه مدارس و مدیران لحاظ کند و گزارش اجرای این احکام را به کمیسیون‌های آموزش، تحقیقات و فناوری و فرهنگی مجلس شورای اسلامی ارائه دهد.

۴ ایجاد نظام پیوسته شناسایی، هدایت و پرورش استعدادهای ورزشی

وزارت آموزش‌وپرورش و وزارت ورزش و جوانان، با استناد به بند «۷» ماده (۲) و بند «۱۲» ماده (۱۰) قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش‌وپرورش و بند «۴» قسمت «الف» ماده (۳) و بند «۷» قسمت «الف» ماده (۴) قانون اهداف، وظایف و اختیارات وزارت ورزش و جوانان، نظام ملی شناسایی، هدایت و پرورش استعدادهای ورزشی دانش‌آموزان را به‌صورت مشترک تدوین و برای تصویب به هیئت وزیران ارائه کنند. در این نظام، مسیر دانش‌آموز از مشارکت عمومی و شناسایی اولیه در مدرسه تا ارزیابی تخصصی، معرفی، پذیرش، هدایت و پرورش تخصصی مشخص و تقسیم کار میان دستگاه‌های ذی‌ربط تعیین شود. همچنین وزارت آموزش‌وپرورش در حمایت از دانش‌آموزان مستعد مناطق روستایی، حاشیه شهرها، مناطق کم‌برخوردار و مدارس دخترانه، از ظرفیت جزء «۱» بند «ث» ماده (۷۳)، بند «ث» ماده (۷۷)، بند «خ» ماده (۷۵) و جزء «۲» بند «ث» ماده (۹۲) قانون برنامه هفتم پیشرفت استفاده کند.

۵ ایجاد ثبات و استمرار در سیاستگذاری و اجرای برنامه‌های تربیت‌بدنی

وزارت آموزش‌وپرورش نقشه راه بلندمدت تربیت‌بدنی و ورزش مدارس را تدوین و برای تصویب به شورای‌عالی آموزش‌وپرورش ارائه کند. اجرای برنامه‌های جدید نیز به ارزیابی نتایج برنامه‌های پیشین و احراز ارتباط آنها با اهداف برنامه درسی و تربیتی منوط شود. معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، گزارش سالانه پیشرفت نقشه راه و نتایج ارزیابی برنامه‌ها را به شورای‌عالی آموزش‌وپرورش ارائه و نسخه‌ای از آن را برای نظارت به کمیسیون‌های آموزش، تحقیقات و فناوری و فرهنگی مجلس شورای اسلامی ارسال کند.

۱. مقدمه

تربیت‌بدنی و ورزش مدارس بخشی از مأموریت تربیتی آموزش‌وپرورش در پرورش متوازن دانش‌آموزان است. مدرسه به‌عنوان فراگیرترین نهاد عمومی تعلیم‌وتربیت، امکان دسترسی مستمر کودکان و نوجوانان به فعالیت بدنی، بازی، مهارت‌آموزی حرکتی، تجربه حرکتی و ورزشی و شکل‌گیری عادت زیست فعال را فراهم می‌کند. از این منظر، کیفیت تربیت‌بدنی در مدرسه با سلامت جسمی و روانی، نشاط، خودمراقبتی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، عدالت آموزشی و سرمایه انسانی آینده کشور پیوند دارد.

ضرورت توجه به این حوزه با تغییر الگوی زیست دانش‌آموزان، کاهش تحرک روزانه، محدودشدن فضاهای بازی و افزایش مواجهه با فناوری‌هایی که عامل کم‌تحرکی هستند اهمیت بیشتری یافته است. داده‌های طرح ملی کنترل وزن و چاقی دانش‌آموزان در سال تحصیلی ۱۴۰۰ـ۱۳۹۹[1] نشان می‌دهد حدود ۳۰ درصد از جمعیت دانش‌آموزی کشور با اضافه‌وزن یا چاقی مواجه بوده‌اند [۱]. این وضعیت، مدرسه را به یکی از اصلی‌ترین بسترهای مداخله تربیتی و پیشگیرانه در حوزه فعالیت بدنی و سلامت دانش‌آموزان تبدیل می‌کند.

بند ۱ سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش‌وپرورش، بر ارتقای سلامت روحی و جسمی دانش‌آموزان، بند ۲ـ۵ بر ارتقای سلامت جسمی و روحی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، بند ۵ـ۵ بر توسعه تربیت‌بدنی و ورزش در مدارس و بند «۱۳» بر استقرار نظام جامع رصد، نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت تأکید دارد [۲]. سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش نیز در فصل هفتم، هدف عملیاتی ۱، حفظ و ارتقای سلامت و پاسخ‌گویی به نیازهای جسمی و روانی از طریق ورزش و تفریحات سالم را از شایستگی‌های مورد انتظار تربیت‌یافتگان می‌داند [۳][2]. برنامه درسی ملی مصوب ۲۸ شهریور ۱۳۹۱ در بخش «حوزه تربیت و یادگیری سلامت و تربیت‌بدنی»، ذیل «ضرورت و کارکرد حوزه» و «قلمرو حوزه»، سلامت، مهارت‌های حرکتی، آمادگی جسمانی، ورزش، تفریحات سالم و خودمراقبتی را از اجزای این حوزه معرفی کرده است [۴]. ماده (۱۰)، بندهای «۱۲» و «۱۳» قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش‌وپرورش مصوب ۲۵ بهمن‌ماه ۱۳۶۶ نیز توسعه و تعمیم تربیت‌بدنی و تأمین، حفظ و ارتقای سلامت جسمی، روانی و اجتماعی دانش‌آموزان را از وظایف این وزارتخانه قرار داده است [۵][3]. باوجود این پشتوانه‌های تقنینی، مسئله را نمی‌توان در فقدان تکالیف بالادستی دانست؛ بلکه ناتوانی ساختار اجرایی در تبدیل این تأکیدات به یک مسیر منسجم، مستمر و قابل‌اندازه‌گیری برای رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموز مطرح است.

در قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت نیز در ماده (۸۷)، جدول ۲۰ و بندهای «پ»، «ت»، «ج» و «ح» ماده (۸۹)، اهداف و تکالیف مشخصی برای نیروی انسانی، فضای ورزشی، ارزیابی مدارس، پرونده الکترونیکی، برنامه‌های ورزشی و استعدادیابی تعیین کرده است که در شکل ۱ گزارش شده است [۶][4].

---

۱. از سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ تا زمان تنظیم این گزارش این طرح دیگر اجرا نشده است و داده‌های به روزی نداریم.

۲. مصوبه «سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش»، مصوب جلسه ۷۰۴ مورخ ۱۳۹۰/۱۰/۶ شـــورای‌عالی انقلاب فرهنگی، در فصل هفتم، هدف عملیاتی ۱، مقرر می‌کند تربیت‌یافتگان نظام تعلیم‌وتربیت رسمی عمومی «با درک مفاهیم بهداشت فردی و اجتماعی و مسائل زیست‌بوم طبیعی و شهری به منزله امانات الهی، شایستگی حفظ و ارتقای سلامت فردی و بهداشت محیطی را کسب می‌کنند و با ورزش و تفریحات سالم فردی و گروهی، به نیازهای جسمی و روانی خود و جامعه بر اساس اصول برگرفته از نظام معیار اسلامی، پاسخ می‌دهند.»

۳. قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش‌وپرورش، مصوب ۱۳۶۶/۱۱/۲۵، در ماده ۱۰، بند ۱۲، «توسعه و تعمیم تربیت‌بدنی به‌ویژه مربوط به فنون نظامی در سطح مدارس و مراکز آموزشی وابسته به وزارت با هماهنگی دستگاه‌های ذی‌ربط» و در بند ۱۳، «انجام اقدامات لازم به‌منظور تأمین، حفظ و ارتقای سلامت جسمی، روانی و اجتماعی دانش‌آموزان کشور با همکاری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی» را از وظایف وزارت آموزش‌وپرورش دانسته است.

۴. قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۰۱، در جدول ۲۰ ذیل ماده ۸۷، نسبت دانش‌آموزان به معلم تربیت‌بدنی را ۲۸۰ نفر و سرانه فضای ورزشی درون‌مدرسه‌ای را یک مترمربع به ازای هر دانش‌آموز به‌عنوان اهداف کمّی پایان برنامه تعیین کرده است.

شکل ۱. دسته‌بندی احکام مرتبط با تربیت‌بدنی و ورزش مدارس در قانون برنامه هفتم پیشرفت [۶]

احکام قانون برنامه هفتم از تأمین فضا و تجهیزات و نیروی انسانی تا سنجش نتیجه و تداوم مشارکت ورزشی دانش‌آموز، ظرفیت شکل‌گیری یک زنجیره نسبتاً منسجم را فراهم کرده‌اند، اما مسئله اصلی، هماهنگی میان همین احکام است. اجرای جداگانه‌شان به‌خودی‌خود بهبود مستمر وضعیت جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان را تضمین نمی‌کند. در بحث عدالت هم تنها توزیع منابع مهم نیست؛ بلکه کیفیت دسترسی، امکان پیگیری مستمر و بهره‌مندی واقعی دانش‌آموز از مسیر رشد و مشارکت ورزشی هم اهمیت دارد؛ بنابراین چالش اصلی در اجرا این است که این ظرفیت‌های قانونی به یک نظام منسجم و دانش‌آموز محور تبدیل شوند.

۲. مسائل کلیدی تربیت‌بدنی و ورزش مدارس

بررسی اسناد قانونی، استعلامات، دستورالعمل‌های آموزشی و دیدگاه‌های مطرح‌شده در نشست‌های کارشناسی نشان می‌دهد که نظام آموزش‌وپرورش مجموعه متنوعی از برنامه‌ها و ظرفیت‌ها را در حوزه تربیت‌بدنی و ورزش دانش‌آموزی در اختیار دارد. درس رسمی تربیت‌بدنی [۴][۷]، طرح‌های مکمل [۸]، ارزیابی‌های آمادگی جسمانی و سواد حرکتی [۹]، برنامه‌های کنترل وزن [۱]، مسابقات دانش‌آموزی [۱۰][۱۱]، کانون‌های ورزشی [۱۲]، فضاهای ورزشی [۱۳]، [۱۴] و [۱۵] و شبکه نیروی انسانی [۱۶][۱۷] مهم‌ترین عناصر این نظام هستند. آنچه در اینجا دارای اهمیت است، میزان در خدمت قرارگرفتن این ظرفیت‌ها برای رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموز است.

از این منظر، پرسش‌هایی درباره نحوه تعیین نتایج مورد انتظار برای هر پایه تحصیلی، ارتباط برنامه درسی با طرح‌های مکمل و سنجش‌ها، پیوند نتایج ارزیابی با مداخله و پیگیری، تناسب نیروی انسانی و فضاهای ورزشی با نیازهای آموزشی و استمرار مشارکت ورزشی دانش‌آموزان مطرح است.

پاسخ به این پرسش‌ها مستلزم بررسی هم‌زمان ساختار برنامه‌ها، شیوه اجرا و سازوکارهای ارزیابی و پاسخ‌گویی در سطح مدرسه است که در ادامه در قالب چالش‌هایی به بحث گذاشته خواهد شد:

۲ـ۱. اولویت یافتن عملکرد درسی بر تربیت‌بدنی در ذهن ذی‌نفعان

۲ـ۱ـ۱. غلبه معیارهای تحصیلی بر تعریف موفقیت دانش‌آموز

در نظام آموزشی ایران، کارکرد مدرسه در عمل بیشتر با ارتقای عملکرد تحصیلی دانش‌آموز شناخته می‌شود و ابعاد دیگر تربیت، از جمله رشد جسمانی و حرکتی، در حاشیه قرار می‌گیرد. موفقیت دانش‌آموز معمولاً با نمره، معدل، نتیجه امتحانات، کنکور و ورود به رشته‌ها و دانشگاه‌های پرمتقاضی سنجیده می‌شود.[۱] این الگو سبب شده است خانواده‌ها، دانش‌آموزان، مدیران مدارس و بخشی از بدنه اجرایی آموزش‌وپرورش، دروس نظری را در اولویت قرار دهند و برای تربیت‌بدنی جایگاه پایین‌تری قائل شوند. پیامد این وضعیت، اختصاص بیشتر زمان، امکانات و توجه مدیریتی مدرسه به فعالیت‌هایی است که اثر مستقیم‌تری بر نتایج تحصیلی دارند و کاهش توجه به رشد جسمانی، مهارت‌های حرکتی و عادت فعالیت بدنی دانش‌آموزان است[۲] [۱۸]، [۱۹] و [۲۰]. این وضعیت نشان می‌دهد که مسئله فراتر از کمبود امکانات یا برنامه است. نظام آموزشی در سطح نگرش و ارزش‌گذاری، تربیت‌بدنی را به حاشیه رانده و بدون اصلاح این انگاره تکرار چرخه‌ی معیوب فوق با شدت بیشتر در آینده نزدیک نیز محتمل است.

این نگرش در دوره‌های منتهی به امتحانات نهایی و کنکور شدت بیشتری پیدا می‌کند. در چنین شرایطی، کاهش فعالیت ورزشی، جایگزینی ساعت تربیت‌بدنی با دروس نظری یا محدودکردن مشارکت دانش‌آموزان در برنامه‌های تربیت‌بدنی و ورزشی، اقدامی قابل‌قبول برای ذی‌نفعان تلقی می‌شود. برخی خانواده‌ها نیز فعالیت بدنی را رقیب زمان مطالعه می‌دانند و از مدرسه انتظار دارند فرصت بیشتری را به آموزش دروس آزمون محور اختصاص دهند [۱۹].

کاهش اهمیت تربیت‌بدنی بر شیوه اجرای این درس نیز اثر می‌گذارد. در بخشی از مدارس، زنگ تربیت‌بدنی به استراحت، بازی آزاد یا حضور بدون برنامه دانش‌آموزان در حیاط محدود می‌شود. در برخی دیگر، امکانات و زمان درس بیشتر برای آماده‌سازی تعداد محدودی از

---

۱. رهبر شهید انقلاب اسلامی در دیدار با معلمان و فرهنگیان در تاریخ ۱۳۹۶/۰۲/۱۷، با اشاره به آسیب «دانشگاه‌گرایی» در نظام آموزشی، تأکید کردند که هدف آموزش‌وپرورش نباید صرفاً آماده‌سازی همه دانش‌آموزان برای ورود به دانشگاه باشد، بلکه باید به تربیت همه‌جانبه و شکوفایی استعدادهای متنوع آنان توجه شود.

۲. رهبر شهید انقلاب اسلامی در دیدار با معلمان و فرهنگیان در تاریخ ۱۳۹۴/۰۲/۱۶، بر نقش آموزش‌وپرورش در تربیت همه‌جانبه تأکید کرده و سلامت جسمی و روحی دانش‌آموزان را در کنار دانش و توانایی‌های علمی، از اهداف مهم تربیتی دانستند.

دانش‌آموزان جهت حضور در مسابقات به کار می‌رود. این دو الگو، اهدافی مانند توسعه مهارت‌های حرکتی، بهبود آمادگی جسمانی، افزایش مشارکت عمومی و شکل‌گیری عادت فعالیت بدنی را تضعیف می‌کنند [۲۱].

تداوم این وضعیت، تصور کم‌اهمیت بودن تربیت‌بدنی را بازتولید می‌کند. وقتی دانش‌آموز و خانواده با محتوای آموزشی منظم، ارزیابی روشن و نتایج قابل‌مشاهده روبه‌رو نمی‌شوند، زنگ تربیت‌بدنی را بخشی فرعی از برنامه مدرسه می‌دانند. این برداشت، مطالبه اجتماعی برای بهبود کیفیت تربیت‌بدنی را کاهش می‌دهد. در نتیجه، مدرسه به‌تدریج از یک نهاد تربیتی فراگیر به نهادی صرفاً آموزش‌محور تبدیل می‌شود و خانواده‌ها نیز در این نگرش شریک می‌شوند. مطالبه‌ای برای بهبود شکل نمی‌گیرد و چرخه حاشیه‌نشینی تربیت‌بدنی ادامه می‌یابد. این چرخه تنها زمانی می‌شکند که تربیت‌بدنی نیز به‌اندازه دروس نظری، موضوع ارزش‌گذاری، سنجش و پاسخ‌گویی در مدرسه شود.

۲ـ۱ـ۲. ضعف شاخص‌های پاسخ‌گویی مدرسه در قبال اجرای اهداف تربیت‌بدنی

جایگاه کم‌اثر تربیت‌بدنی در نظام ارزیابی مدارس، یکی از عوامل تداوم اولویت یافتن عملکرد درسی بر رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان است. باوجود تکلیف بند «پ» ماده (۸۹) قانون برنامه هفتم پیشرفت مبنی بر ارزیابی عملکرد مدارس بر پایه شاخص‌های سنجش‌پذیر و اهداف محقق شده، بررسی شاخص‌های ارزیابی موجود در سطح مدرسه نشان می‌دهد که بخش عمده معیارها بر اجرای برنامه‌ها، تأمین امکانات و ثبت فعالیت‌ها متمرکز است و شاخص‌های مرتبط با تغییر وضعیت جسمانی، پیشرفت مهارت‌های حرکتی و استمرار مشارکت بدنی دانش‌آموزان جایگاه مشخصی در ارزیابی عملکرد مدرسه و مدیران ندارد. مهم‌ترین امکان ارزیابی فعالیت‌های بدنی دانش‌آموزان در حال حاضر «فرم ارزیابی از اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های حوزه تربیت‌بدنی در سطح مدرسه» است که دارای چهار محور اصلی به شرح بهسازی و ارتقای کیفیت درس تربیت‌بدنی، فضاها و تجهیزات ورزشی، توسعه فعالیت‌های حرکتی - ورزشی دانش‌آموزان، و انجمن ورزشی مدرسه‌ای است [۲۲]. ساختار این محورها و معیارهای زیرمجموعه هر یک، تصویر روشنی از منطق حاکم بر ارزیابی تربیت‌بدنی در سطح مدرسه ارائه می‌دهد. شکل ۲ این محورها را به‌طور خلاصه نشان می‌دهد.

شکل ۲. محورهای ارزیابی فرم اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های حوزه تربیت‌بدنی در سطح مدرسه [۲۲]

بررسی نشان می‌دهد که نظام ارزیابی تربیت‌بدنی در سطح مدرسه عمدتاً بر سنجش اجرای برنامه‌ها، رعایت الزامات اجرایی و ثبت فعالیت‌های انجام‌شده استوار است. محورهایی مانند کیفیت اجرای درس تربیت‌بدنی، وضعیت فضا و تجهیزات، توسعه فعالیت‌های ورزشی و عملکرد انجمن‌های ورزشی مدرسه، اطلاعات ارزشمندی درباره میزان تحقق فرایندهای اجرایی ارائه می‌کنند، بااین‌حال، این نظام ارزیابی، کمتر به سنجش نتایج حاصل از این اقدامات، از جمله میزان پیشرفت آمادگی جسمانی، ارتقای مهارت‌های حرکتی، تغییر الگوی فعالیت بدنی و استمرار مشارکت ورزشی دانش‌آموزان می‌پردازد. در نتیجه، کانون ارزیابی موجود بیشتر معطوف به «انجام فعالیت‌ها و فراهم بودن الزامات اجرا» است، درحالی‌که خلأ اصلی، نبود شاخص‌های نتیجه محور برای سنجش «تغییر ایجاد شده در وضعیت تربیت‌بدنی دانش‌آموزان» و ایجاد سازوکار پاسخ‌گویی مدرسه نسبت به این نتایج است.

۲ـ۲. فقدان نظام کنترل‌پذیر رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان

رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموز زمانی قابل هدایت و ارزیابی است که برای هر پایه، نتایج مورد انتظار مشخص باشد و آموزش، سنجش و اقدام مدرسه بر همان مبنا انجام شود. این نظام کنترل‌پذیر باید سطح مورد انتظار مهارت‌های بنیادین و ورزشی، آمادگی جسمانی، سواد حرکتی، خودمراقبتی و مشارکت بدنی را از پایه اول تا پایان متوسطه تعیین کند. تدوین[1] آن برعهده وزارت آموزش‌وپرورش است و تصویب نهایی آن در شورای‌عالی آموزش‌وپرورش انجام می‌شود.

دلیل اصلی شکل‌نگرفتن چنین نظامی، نبود نظام هدف‌گذاری پیوسته‌ای است که برنامه درسی، راهنمای معلم، طرح‌های مکمل، سنجش‌های سلامت و آمادگی جسمانی، مسابقات، فضاهای ورزشی و پرونده الکترونیکی آموزشی ـ رشدی ـ تربیتی را به نتایج مشخص هر پایه متصل کند. در وضعیت موجود معلوم نیست هر فعالیت چه نتیجه‌ای باید ایجاد کند، به کدام سنجش متصل شود و پس از مشاهده ضعف جسمانی یا حرکتی، چه اقدامی انجام گیرد؛ از طراحی مداخله متناسب و ارجاع به مراقب سلامت تا پیگیری خانواده [۲۳].

در نتیجه، تجربه تربیت‌بدنی دانش‌آموز به مجموعه‌ای از فعالیت‌های جداگانه وابسته می‌شود و کیفیت آموزش و پیگیری رشد او به تجربه معلم، امکانات مدرسه، نگرش مدیر و ظرفیت منطقه بستگی پیدا می‌کند. مسئله اصلی، نبود سازوکاری است که برنامه‌ها، سنجش‌ها، فضاها، مداخلات و پیگیری‌ها را بر اساس نتایج مورد انتظار هر پایه هماهنگ کند و نقش معلم را در طراحی آموزش، انتخاب فعالیت و پیگیری وضعیت دانش‌آموز روشن سازد.

۱ـ۲ـ۲. ناهماهنگی و عدم تناسب فضا و تجهیزات با نیازهای آموزشی هر دوره

مسئله تناسب فضا و تجهیزات ورزشی مدارس از آنجا اهمیت پیدا می‌کند که طراحی این فضاها بر اساس ضوابط عمومی سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس انجام می‌شود، درحالی‌که نیازهای تربیت‌بدنی دانش‌آموزان تابع ویژگی‌های رشدی، دوره تحصیلی و اهداف آموزشی هر مقطع است. ضابطه شماره ۶۹۷ این سازمان، نظام طراحی فضاهای آموزشی و برنامه‌ریزی معماری مدارس ابتدایی و متوسطه را تعیین کرده و بر رعایت ضوابط و معیارهای مرتبط با ایجاد فضاهای آموزشی تأکید دارد [۲۴] بااین‌حال، در سطح ضوابط اجرایی موجود، پیوند میان اهداف برنامه درسی تربیت‌بدنی با شرایط سنی، جسمی و جنسیتی دانش‌آموزان و هماهنگی با برنامه درسی ملی به‌روشنی برقرار نشده است [۲۵] این الزامات بیشتر در سطح معیارهای عمومی فضا، ظرفیت، ایمنی و الزامات کالبدی باقی‌مانده‌اند. در نتیجه، همچنان نیاز به نظامی تخصصی وجود دارد که مشخص کند هر دوره تحصیلی، متناسب با ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان، اهداف درس تربیت‌بدنی، تراکم کلاس، شرایط اقلیمی و نوع فعالیت‌های آموزشی، به چه نوع فضا، ظرفیت و تجهیزات ورزشی نیاز دارد.

نیازهای حرکتی دانش‌آموزان در دوره‌های مختلف تحصیلی یکسان نیست و باتوجه‌به ویژگی‌های رشدی، اهداف ورزشی و سطح مهارت حرکتی

۱. بند (۳) ماده (۶) لایحه قانونی راجع به تشکیل شـــورای‌عالی آموزش‌وپرورش مصوب ۱۳۵۸ با اصلاحات بعدی؛ ماده ۳ آیین‌نامه نحوه تدوین و تصویب برنامه‌های درسی، مصوب ششصدوشصتمین جلسه شورای‌عالی آموزش‌وپرورش مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۱۸.

تغییر می‌کند. دانش‌آموزان دوره ابتدایی به فضاهایی نیاز دارند که امکان توسعه مهارت‌های بنیادین حرکتی مانند دویدن، پریدن، تعادل، پرتاب، دریافت و تجربه فعالیت‌های متنوع بازی محور را فراهم کند، درحالی‌که دانش‌آموزان دوره‌های بالاتر بیشتر به فضاهایی برای تمرین مهارت‌های ورزشی، آمادگی جسمانی و تجربه رشته‌های مختلف ورزشی نیاز دارند[۲۷]؛ بنابراین، طراحی و تجهیز فضای ورزشی مدارس باید متناسب با دوره تحصیلی، اهداف درس تربیت‌بدنی و ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان انجام شود. از سوی دیگر، مسئولیت احداث و تجهیز فضاهای آموزشی و ورزشی برعهده سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس است و تدوین الزامات تخصصی مرتبط با نیازهای تربیت‌بدنی نیز مستلزم هماهنگی میان این سازمان و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی است[۲۵] [۲۶]هنگامی که این پیوند به‌صورت نظام‌مند برقرار نباشد، ممکن است الگوی مشابهی برای فضاهای ورزشی مدارس ابتدایی و متوسطه به کار گرفته شود و بخشی از فضاهای تربیت‌بدنی در عمل با محدودیت مواجه شود.

تمرکز بر ساخت فضاهایی مانند چمن مصنوعی یا سالن ورزشی با کارکرد ثابت، در صورت بی‌ارتباط بودن با نیازهای سنی و آموزشی، همه نیازهای تربیت‌بدنی را پوشش نمی‌دهد. در چنین شرایطی، مدرسه ممکن است از نظر آماری دارای فضای ورزشی باشد، اما برای اجرای برنامه‌های متناسب با پایه تحصیلی و اهداف برنامه درسی، محدودیت داشته باشد. مسئله این بخش، ضعف سازوکاری است که تناسب میان فضا، تجهیزات، برنامه درسی و نیازهای رشدی دانش‌آموزان را کنترل کند[۲۸] [۲۹].

از منظر نظارت نیز شاخص‌های موجود بیشتر بر ایجاد فضا، افزایش سرانه، تکمیل طرح و تأمین تجهیزات تمرکز دارند. روشن نیست کدام نهاد و بر اساس چه شاخص‌هایی ارزیابی می‌کند که فضاهای ایجادشده برای چه هدفی ساخته شده‌اند. همین خلأ باعث می‌شود کیفیت زیرساخت ورزشی مدرسه با مقدار و نوع فضای ایجادشده سنجیده شود، درحالی‌که میزان انطباق آن با اهداف درس تربیت‌بدنی و نیازهای هر پایه تحصیلی کمتر موردتوجه قرار می‌گیرد.

۲ـ۲ـ۲. پراکندگی برنامه‌های درسی، طرح‌های مکمل و ارزیابی‌ها

در کنار درس رسمی تربیت‌بدنی، مجموعه‌ای از برنامه‌ها و طرح‌های مکمل در مدارس اجرا می‌شود. این طرح‌ها باهدف افزایش تحرک، مشارکت ورزشی، پایش وضعیت جسمانی یا تقویت تجربه ورزشی دانش‌آموزان طراحی شده‌اند. طرح پهلوان شهید سعید طوقانی (شامل آموزش ورزش زورخانه‌ای و نرمش صبحگاهی با ضرب زورخانه‌ای)، المپیاد درون‌مدرسه‌ای، انجمن‌های ورزشی، برنامه کنترل وزن و چاقی و سنجش آمادگی جسمانی از جمله این برنامه‌ها هستند.

فعالیت‌های این حوزه را می‌توان در چهار بخش دسته‌بندی کرد: برنامه درسی و ابزارهای آموزشی آن، طرح‌های مکمل فعالیت بدنی و مشارکت ورزشی، برنامه‌های پایش و سنجش جسمانی و حرکتی، و برنامه‌های رقابتی و مسابقات دانش‌آموزی. هر بخش اهداف، زمان‌بندی، متولی، سازوکار اجرا و شیوه گزارش‌گیری خود را دارد، اما ارتباط میان این بخش‌ها به‌گونه‌ای سازمان نیافته است که مشخص کند هر طرح یا سنجش چگونه باید در خدمت کدام یک از اهداف برنامه درسی قرار گیرد و نتایج آن چگونه به محتوای آموزشی و شیوه تدریس بازگردد.

برای نمونه، در برنامه‌هایی مانند کنترل وزن و چاقی یا سنجش آمادگی جسمانی، اطلاعاتی درباره وضعیت دانش‌آموز تولید می‌شود، اما سازوکار مشخص و قابل‌ردیابی برای استفاده از این اطلاعات در برنامه آموزشی کلاس وجود ندارد. اینکه معلم چگونه بر پایه این داده‌ها فعالیت متناسب انتخاب کند، کتاب‌درسی و کتاب راهنمای معلم چه نقشی در این میان ایفا کنند، چه مداخله اصلاحی طراحی شود، چه زمانی ارجاع به مراقب سلامت انجام گیرد و پیگیری بعدی دانش‌آموز چگونه صورت پذیرد، به‌صورت یکپارچه دیده نشده است. در نتیجه، بخشی از ظرفیت داده‌های حاصل از سنجش برای اصلاح فرایند آموزش و پیگیری رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموز بی‌استفاده می‌ماند.

همین گسست، بار اجرایی مدرسه را نیز افزایش می‌دهد. زمانی که هر طرح مسیر جداگانه‌ای برای اجرا، ثبت اطلاعات و گزارش‌گیری دارد، بخشی از وقت و انرژی معلم و مدیر صرف تکمیل فرایندهای اداری می‌شود. مسئله اصلی در این بخش، تعدد برنامه‌ها نیست، بلکه ضعف اتصال میان برنامه‌ها، داده‌ها، مداخله آموزشی، کتاب‌درسی، کتاب راهنمای معلم و پیگیری وضعیت دانش‌آموز است [۱۸][۲۱].

۳ـ۲ـ۲. گسست میان سنجش، مداخله و پیگیری

در برنامه‌هایی مانند کنترل وزن و چاقی دانش‌آموزان، سنجش آمادگی جسمانی، ارزیابی سواد حرکتی و پایش سلامت مدرسه، داده‌هایی درباره وضعیت جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان تولید می‌شود. بااین‌حال، مسئله اصلی پس از مرحله سنجش آغاز می‌شود؛ زیرا ارزش این داده‌ها وابسته به آن است که نتایج حاصل از ارزیابی به تشخیص نیاز دانش‌آموز، تعیین اقدام متناسب، ارجاع در موارد ضروری، آگاهی خانواده و پیگیری وضعیت در مراحل بعدی منجر شود.

برای مثال، طرح ملی کنترل وزن و چاقی دانش‌آموزان توانست تصویری آماری از وضعیت اضافه‌وزن و چاقی دانش‌آموزان ارائه کند [۱]. همچنین ارزیابی‌های آمادگی جسمانی و سواد حرکتی اطلاعاتی درباره وضعیت عملکردی و حرکتی دانش‌آموزان فراهم می‌کنند. باوجود اهمیت این اقدامات، حلقه اتصال میان نتایج سنجش و اقدامات پس از آن - شامل طراحی مداخله متناسب، پیگیری اجرای اقدامات اصلاحی و ارزیابی مجدد نتایج — در سطح مدرسه به‌صورت یک فرایند مستمر و قابل‌ردیابی تثبیت نشده است.

در نتیجه، چالش اصلی در حوزه سنجش دانش‌آموزان، نبود اطلاعات اولیه نیست، بلکه تبدیل‌نشدن داده‌های تولیدشده به یک مسیر مشخص برای مدیریت وضعیت هر دانش‌آموز است؛ به‌گونه‌ای که مشخص باشد پس از شناسایی اضافه‌وزن، ضعف آمادگی جسمانی، مشکلات قامتی یا نیازهای حرکتی، چه اقدامی توسط مدرسه، خانواده یا سایر بخش‌های مرتبط انجام می‌شود و نتیجه آن چگونه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. این خلأ در حالی است که قانون برنامه هفتم پیشرفت، سازوکار قانونی برای رفع آن پیش‌بینی کرده است.

بند «ت» ماده ۸۹ قانون برنامه هفتم پیشرفت، ایجاد بانک جامع سوابق ورزشی دانش‌آموزان در پرونده الکترونیکی آموزشی ـ رشدی ـ تربیتی را مقرر کرده است [۶]. در وضعیت موجود، اطلاعات مرتبط با سلامت دانش‌آموزان در ابتدای سال تحصیلی از طریق «فرم ارزیابی مقدماتی و پزشکی سلامت دانش‌آموز» و فرایندهای پایش اولیه جمع‌آوری می‌شود. این فرم شامل ثبت اطلاعاتی مانند قد، وزن، شاخص توده بدنی (BMI)، وضعیت بیماری‌ها، مشکلات جسمانی و موارد نیازمند ارجاع پزشکی است [۳۰]. این اطلاعات در پرونده سلامت مدرسه نگهداری می‌شود، اما ارتباط آن با نتایج سنجش‌های آمادگی جسمانی، ارزیابی مهارت‌های حرکتی، اقدامات اصلاحی انجام‌شده، ارجاع‌های صورت‌گرفته و نتایج ارزیابی‌های بعدی در قالب یک سابقه مستمر و قابل‌ردیابی برای هر دانش‌آموز شکل نگرفته است. در نتیجه، امکان تحلیل روند تغییرات وضعیت جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان در طول دوره تحصیل و ارزیابی اثربخشی اقدامات انجام‌شده با محدودیت مواجه است.

۴ـ۲ـ۲. غلبه سنجش فعالیت‌ها بر سنجش تغییر در وضعیت دانش‌آموز

شاخص‌هایی که در گزارش‌های اجرایی و عملکردی این حوزه برجسته می‌شوند، معمولاً بر تعداد برنامه‌های اجراشده، تعداد دانش‌آموزان تحت پوشش، میزان مشارکت در مسابقات، حجم داده‌های ثبت‌شده، تعداد فضاهای ایجادشده و تجهیزات تأمین‌شده تمرکز دارند [۱۵][۳۱]. برای نمونه، شاخص‌هایی که مدنظر مدیران این حوزه قرار دارد شامل سرانه فضای ورزشی مدارس در سال تحصیلی جاری از سی و هشت‌صدم مترمربع به حدود چهل و هشت‌صدم مترمربع افزایش‌یافته و هدف برنامه هفتم رسیدن به یک مترمربع تا پایان برنامه است[۱]؛ یا در حوزه سلامت نیز طرح ملی کنترل وزن و چاقی تصویری آماری از وضعیت اضافه‌وزن و چاقی دانش‌آموزان ارائه کرده و نشان داده حدود بیست تا سی درصد آنان در این وضعیت قرار دارند.[۲] اینها شاخص‌هایی است که در خصوص آن صحبت و بحث می‌شود و سنجش تغییر وضعیت دانش‌آموزان به‌عنوان گویه یا گزاره‌ای سنجش‌پذیر گزارش نمی‌شود.[۳]

این شاخص‌ها برای نشان‌دادن میزان فعالیت دستگاه اجرایی لازم‌اند، اما برای سنجش تغییر واقعی در آمادگی جسمانی، مهارت‌های

---

۱. خبرگزاری صدا و سیما، «تحقق افزایش سرانه فضاهای ورزشی از ۰/۴۸ صدم به یک متر مربع»، ۱۴۰۵/۰۱/۲۲، کد خبر: ۵۷۶۰۷۵۰.
۲. باشگاه خبرنگاران جوان، «کاهش ۳ درصدی چاقی دانش‌آموزان با اجرای طرح کوچ»، ۱۴۰۴/۰۳/۱۸، کد خبر: ۸۹۶۱۲۹۳.
۳. نظام گزارش‌دهی موجود، داده‌های خام (قد، وزن، BMI، نتایج آزمون‌های حرکتی) را در سامانه‌هایی مثل سناد و طرح پاک ثبت می‌کند، اما گزارش دوره‌ای تحلیلی که روند تغییر وضعیت جسمانی و حرکتی هر دانش‌آموز یا حتی میانگین ملی را به‌صورت منظم منتشر کند، وجود ندارد. یعنی داده ثبت می‌شود، اما به گزارش قابل ردیابی و قابل استناد برای سنجش تغییر تبدیل نمی‌شود.

حرکتی، سواد حرکتی، الگوی فعالیت بدنی و سلامت دانش‌آموز کافی نیستند [۳۲]. در این شرایط، یک برنامه ممکن است بر اساس تعداد مدارس یا دانش‌آموزان تحت پوشش موفق ارزیابی شود، درحالی‌که اثر آن بر وضعیت دانش‌آموزبه‌طور دقیق مشخص نشده باشد.

بااین‌حال، ارزیابی اثر برنامه‌ها بدون درنظرگرفتن تفاوت ظرفیت مدارس کامل نیست. معیار مناسب، رسیدن همه مدارس به نتیجه یکسان نیست؛ بلکه سنجش پیشرفت دانش‌آموز و مدرسه نسبت به وضعیت اولیه، امکانات موجود، تراکم، نیروی انسانی و شرایط منطقه‌ای است.

براین‌اساس، ارزیابی تربیت‌بدنی و ورزش مدارس باید ترکیبی از شاخص‌های فعالیت و شاخص‌های تغییر باشد. شاخص‌های فعالیت، میزان اجرای برنامه، پوشش دانش‌آموزان، تعداد رویدادها، فضاها و تجهیزات را نشان می‌دهند. شاخص‌های تغییر، میزان پیشرفت دانش‌آموز در آمادگی جسمانی، مهارت‌های حرکتی، سواد حرکتی، استمرار فعالیت بدنی و بهبود وضعیت سلامت را دنبال می‌کنند. چنین رویکردی هم تفاوت ظرفیت مدارس را نادیده نمی‌گیرد و هم اجازه نمی‌دهد موفقیت برنامه‌ها فقط با حجم فعالیت‌های اجراشده سنجیده شود.

۳ـ۲. شکاف در تأمین و به‌کارگیری نیروی تخصصی تربیت‌بدنی

اجرای باکیفیت درس تربیت‌بدنی مستلزم دانش تخصصی در طراحی آموزش متناسب با مراحل رشد، آموزش مهارت‌های حرکتی، مدیریت ایمن کلاس و ارزشیابی یادگیری است [۱۱]. در مطالعه‌ای بر دانش‌آموزان پسر پایه پنجم ابتدایی منطقه یک شهر تهران در سال ۱۳۸۲، آمادگی جسمانی عمومی دانش‌آموزان مدارس دارای معلم تربیت‌بدنی در مقایسه با مدارس فاقد معلم تربیت‌بدنی بالاتر گزارش شد [۲۰]. پژوهش دیگری در شهرستان اهواز نیز نشان داد دانش‌آموزانی که آموزش مهارت‌های حرکتی را توسط آموزگار تربیت‌بدنی دریافت کرده بودند، در مهارت‌های حرکتی و قابلیت‌های جسمانی ـ حرکتی عملکرد بهتری داشتند [۳۵].

بااین‌حال، مسئله نیروی انسانی در تربیت‌بدنی مدارس صرفاً به وجود یک شبکه سراسری از دبیران محدود نمی‌شود، بلکه به کفایت تعداد، توزیع بین دوره‌ها و نحوه به‌کارگیری آنان مربوط است. در سال ۱۴۰۴ نسبت دانش‌آموز به معلم تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی ۷۱۱ و در دوره متوسطه ۲۹۳ بوده است، ارقامی که هر دو از هدف ۲۸۰ دانش‌آموز به‌ازای هر معلم در جدول ۲۰ ذیل ماده ۸۷ قانون برنامه هفتم پیشرفت فاصله دارند [۶] [۳۳]. این فاصله در دوره ابتدایی حدود ۲.۵ برابر هدف و در دوره متوسطه حدود ۱.۰۵ برابر هدف است.

شکل ۳. روند نسبت دانش‌آموز به معلم تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی و متوسطه، ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴ [۳۳]

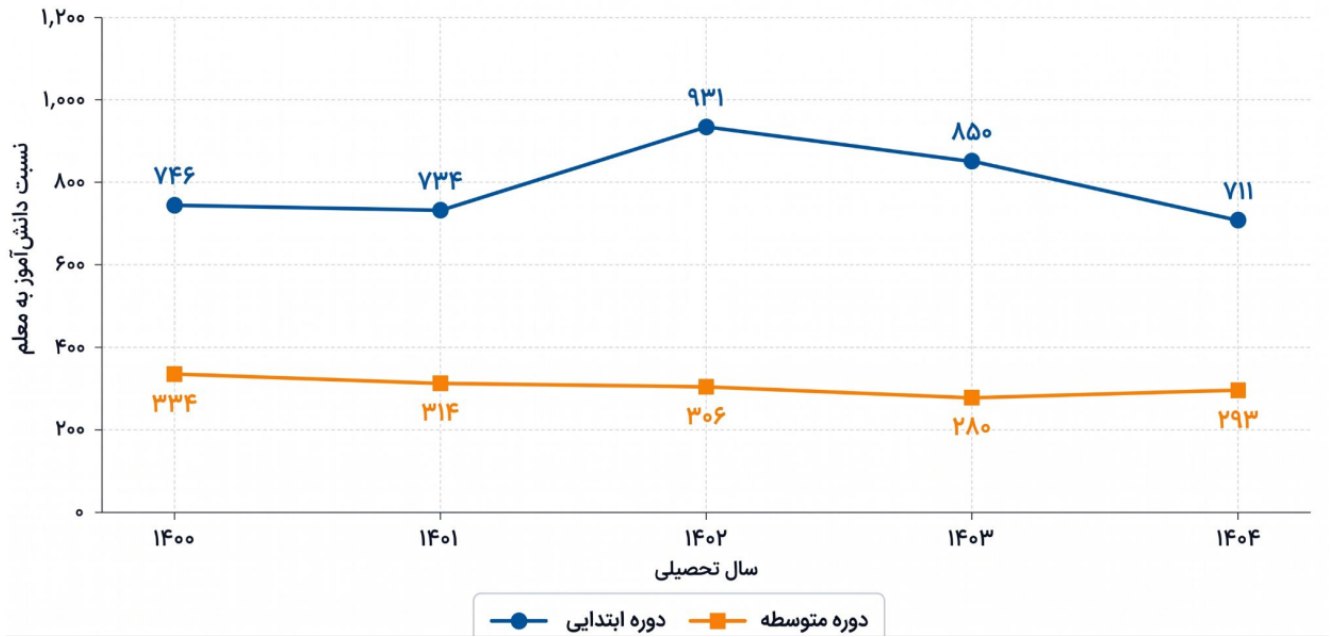

همان‌گونه که نمودار نشان می‌دهد، فاصله میان وضعیت موجود و هدف‌گذاری برنامه هفتم در هر دو دوره تحصیلی باقی‌مانده است، اما شدت این فاصله در دوره ابتدایی به‌مراتب بیشتر است. روند پنج‌ساله نیز نشان می‌دهد نسبت در دوره ابتدایی در سال ۱۴۰۲ به ۹۳۱ رسیده و سپس با کاهش به ۷۱۱ در سال ۱۴۰۴ رسیده است، این تغییرات در سال‌های اخیر کاهشی بوده است اما هنوز با هدف کمی برنامه هفتم پیشرفت فاصله معناداری دارد.

این وضعیت در دوره ابتدایی اهمیت بیشتری دارد، زیرا این دوره مرحله اصلی شکل‌گیری مهارت‌های بنیادین حرکتی و نگرش دانش‌آموز به فعالیت بدنی است. در ساختار فعلی دوره ابتدایی، اجرای ساعت تربیت‌بدنی عمدتاً برعهده آموزگار پایه است و حضور نیروی تخصصی پوشش سراسری ندارد. ساعت موظف آموزگار پایه با ۲۵ ساعت حضور هفتگی دانش‌آموز تطابق دارد و در برنامه هفتگی، ساعت مستقلی برای واگذاری درس به نیروی تخصصی پیش‌بینی نشده است. همچنین جایگاه استخدامی و ردیف مالی مستقلی برای تأمین فراگیر آموزگار تربیت‌بدنی تعریف نشده است[1] [۱۹] [۲۸]. استمرار نسبت‌های بالاتر از هدف در این دوره، ضرورت تمرکز سیاستی بر توسعه و توزیع عادلانه نیروی تخصصی تربیت‌بدنی را نشان می‌دهد.

۱ـ۳ـ۲. فاصله باهدف کمی برنامه هفتم پیشرفت و پوشش محدود نیروی تخصصی در دوره ابتدایی

بررسی روند پنج‌ساله نشان می‌دهد که مسئله نیروی تخصصی در دوره ابتدایی، هم شدیدتر و هم ساختاری‌تر از سایر دوره‌هاست. نسبت دانش‌آموز به معلم تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی از ۷۴۶ در سال ۱۴۰۰ به ۷۳۴ در سال ۱۴۰۱ و ۹۳۱ در سال ۱۴۰۲ رسیده، سپس در سال ۱۴۰۳ به ۸۵۰ کاهش‌یافته و در سال ۱۴۰۴ به ۷۱۱ رسیده است [۳۳] این ارقام نشان می‌دهد که حتی پس از بهبود نسبی در سال ۱۴۰۴، فاصله باهدف برنامه همچنان بسیار بالاست. در سال ۱۴۰۴، نسبت موجود در ابتدایی حدود ۲. برابر هدف برنامه هفتم است، به بیان دیگر، دستیابی به هدف ۲۸۰ دانش‌آموز به‌ازای هر معلم در این دوره، مستلزم افزایش چشمگیر پوشش نیروی تخصصی است [۶] و [۳۳].

افزون بر فاصله عددی، داده‌های معاونت تربیت‌بدنی و سلامت نشان می‌دهد که در دوره ابتدایی، مسئله توزیع نامتوازن نیرو نیز وجود دارد. در سال ۱۴۰۴، این نسبت در استان‌ها از ۲۶۴ تا ۲۹۷۲ متغیر بوده است [۳۳] این دامنه نشان می‌دهد که در برخی استان‌ها مانند ایلام نسبت دانش‌آموز به معلم از هدف ۲۸۰ نیز عبور کرده، درحالی‌که در استان‌هایی مانند اصفهان فاصله چندبرابری باهدف وجود دارد. میانگین کشوری ۷۱۱ این نابرابری را پنهان می‌کند.

۱. طبق بخشنامه ۲۰۰۰ مصوب هیئت وزیران در سال ۱۳۶۷ ردیف شغلی آموزگار تربیت‌بدنی حذف شد.

شکل ۴. دامنه استانی نسبت دانش‌آموز به معلم تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی، سال ۱۴۰۴ [۳۳]

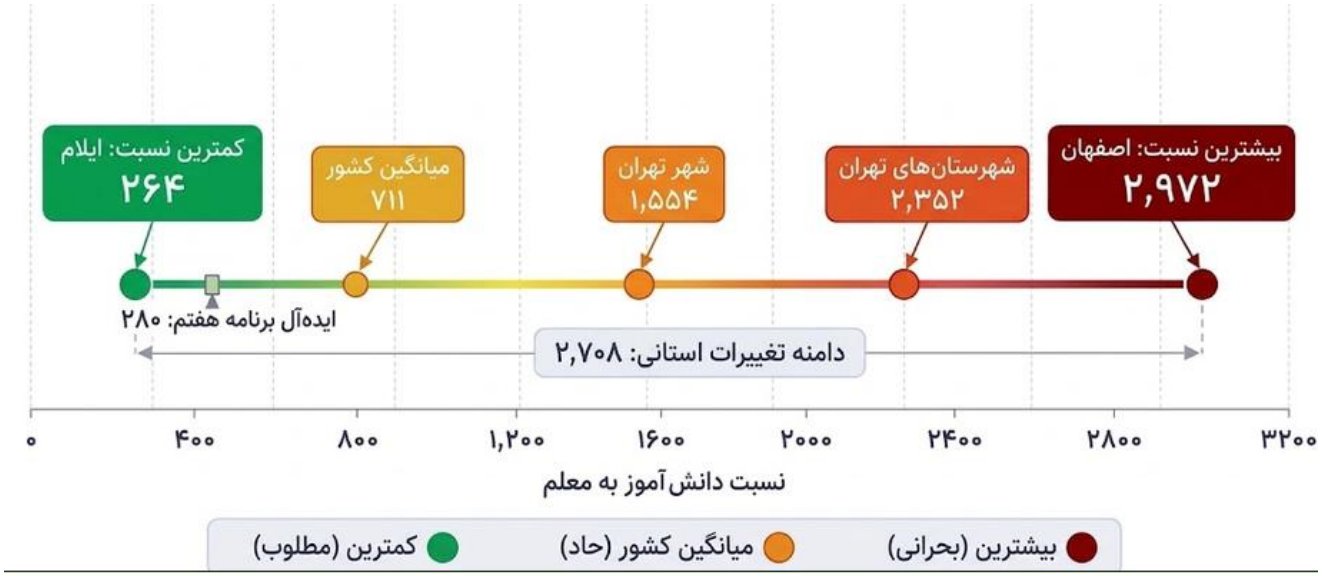

این مسئله در دوره ابتدایی اهمیت بیشتری دارد، زیرا این دوره مرحله اصلی شکل‌گیری مهارت‌های بنیادین حرکتی و نگرش دانش‌آموز به فعالیت بدنی است. مطالعات نشان می‌دهد تسلط بر این مهارت‌ها با میزان فعالیت بدنی کودکان و نوجوانان رابطه مستقیم دارد [۳۴]

آموزش تربیت‌بدنی در دوره ابتدایی به توانایی تشخیص خطاهای حرکتی، انتخاب تمرین متناسب با سن و سطح مهارت، مدیریت ایمنی، ارزشیابی عملکرد و تنظیم فعالیت برای دانش‌آموزان با توانایی‌های متفاوت نیاز دارد [۱۱] در پژوهشی با ۷۰۰ دانش‌آموز پایه سوم و چهارم ابتدایی شهرستان اهواز، دانش‌آموزانی که آموزش مهارت‌های حرکتی را توسط آموزگار تربیت‌بدنی دریافت کرده بودند، در مهارت‌های حرکتی و قابلیت‌های جسمانی ـ حرکتی عملکرد بهتری نسبت به دانش‌آموزانی داشتند که آموزش آن‌ها توسط آموزگار عمومی کلاس انجام شده بود [۳۵].

۴ـ۲. فقدان نظام یکپارچه مشارکت و مدیریت استعدادهای ورزشی دانش‌آموزان

مدرسه گسترده‌ترین بستر عمومی برای دسترسی کودکان و نوجوانان به فعالیت بدنی، تجربه رشته‌های ورزشی و شناسایی اولیه توانایی‌های آنان است. درس تربیت‌بدنی، فعالیت‌های درون‌مدرسه‌ای، کانون‌های ورزشی، مسابقات دانش‌آموزی و برنامه‌های استعدادیابی، هر یک بخشی از مسیر مشارکت ورزشی و شناسایی توانایی‌های دانش‌آموزان را پوشش می‌دهند [۷] [۳۶] با این حال، این اجزا در قالب یک نظام پیوسته که مسیر دانش‌آموز را از مشارکت عمومی تا هدایت و رشد استعداد ورزشی مشخص کند، سازمان نیافته‌اند.[۱]

طبق حکم بند «ح» ماده (۸۹) قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش مکلف است زمینه مشارکت ورزشی، برنامه‌ها و مسابقات مدرسه‌ای و شناسایی اولیه استعدادها را سامان دهد. فدراسیون ورزش دانش‌آموزی نیز مسئول سازماندهی مسابقات و استقرار نظام کشف، جذب و پرورش استعدادهای ورزشی در جامعه دانش‌آموزی است [۳۶] با وجود این تقسیم کار، فرایند مشترکی که مسئولیت هر نهاد را از مشارکت عمومی تا هدایت، پذیرش و پیگیری دانش‌آموز مشخص کند، شکل نگرفته است.

ریشه این مسئله در پراکندگی مسئولیت میان معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش، فدراسیون ورزش دانش‌آموزی، وزارت

۱. رادیو ورزش، «مدیریت استعداد جایگزین استعدادیابی در دومیدانی دانش‌آموزی شد»، ۱۴۰۴/۰۹/۳۰، کد خبر: ۱۵۸۰۲۸۵، خبرگزاری تسنیم، «رقابت ۷ هزار و ۵۰۰ دانش‌آموز در مسابقات ورزشی ملی»، ۱۴۰۵/۰۶/۰۲، کد خبر: ۳۶۷۹۲۰۱

ورزش و جوانان، فدراسیون‌های تخصصی، هیئت‌های ورزشی و باشگاه‌ها قرار دارد. آموزش‌وپرورش به شبکه مدارس، معلمان و مسابقات دانش‌آموزی دسترسی دارد و نهادهای ورزشی نیز از ظرفیت تخصصی، مربی، باشگاه و مسیر ورزش قهرمانی برخوردارند. بااین‌حال، مسئولیت این نهادها در شناسایی، هدایت، پذیرش، حمایت و پیگیری دانش‌آموزان به‌صورت یک زنجیره نهادی تعریف نشده است. در نتیجه، ارتباط مدرسه با ورزش سازمان‌یافته بیشتر به تفاهم‌های مقطعی، ظرفیت مناطق و پیگیری فردی مدیران، معلمان و مربیان وابسته مانده است.

شبکه مسابقات دانش‌آموزی مهم‌ترین سازوکار اجرایی این حوزه است و حدود چهار میلیون و دویست هزار دانش‌آموز را پوشش می‌دهد[۳۱] بااین‌حال، شاخص‌های عملکردی این شبکه بیشتر بر تعداد مسابقات، شرکت‌کنندگان، تیم‌ها و نتایج رقابتی متمرکز است. اطلاعات منظم و قابل اتکایی درباره تعداد دانش‌آموزان شناسایی‌شده، معرفی‌شده به نهادهای تخصصی، پذیرفته‌شده در باشگاه‌ها و هیئت‌ها و میزان استمرار فعالیت آنان در سال‌های بعد در دسترس نیست. علت اصلی این خلأ، نبود سامانه ردیابی طولی و نبود اتصال میان داده‌های آموزش‌وپرورش و وزارت ورزش است. به همین دلیل، گستردگی مسابقات لزوماً به معنای شکل‌گیری مسیری پایدار برای رشد و هدایت استعدادهای ورزشی نیست.

پیامد این وضعیت، محدودشدن ظرفیت شبکه گسترده مدارس و مسابقات دانش‌آموزی برای ایفای نقش در توسعه ورزش پایه است. باوجوداینکه در اسناد بالادستی، بر شناسایی و هدایت استعدادها در نظام تعلیم‌وتربیت و همچنین کشف، پرورش و حمایت از استعدادها در نظام ورزش تأکید شده است، سازوکار الزام‌آور و مشترکی که ارتباط میان مدرسه، آموزش‌وپرورش، فدراسیون ورزش دانش‌آموزی، وزارت ورزش و جوانان و فدراسیون‌های تخصصی را در قالب یک زنجیره مشخص تعریف کند، مشاهده نمی‌شود[۳۶] پرونده الکترونیکی آموزشی ـ رشدی ـ تربیتی که در بند «ت» ماده (۸۹) قانون برنامه هفتم پیشرفت پیش‌بینی شده است، می‌تواند به‌عنوان ابزار قانونی موجود برای ردیابی مسیر استعدادیابی دانش‌آموزان به کار گرفته شود، اما تاکنون این ظرفیت در عمل تثبیت نشده است. در نتیجه، انتقال دانش‌آموزان مستعد از مرحله مشارکت عمومی و رقابت‌های دانش‌آموزی به مسیرهای تخصصی ورزش، بیش از آنکه مبتنی بر یک نظام ملی پیوسته باشد، به ظرفیت مناطق، ارتباطات بین نهادی و پیگیری مدیران، معلمان و مربیان وابسته می‌ماند.

۵ـ۲. فقدان نقشه راه جامع و ناپایداری اولویت‌های اجرایی تربیت‌بدنی

یکی از مسائل اساسی در حوزه تربیت‌بدنی و ورزش مدارس، فقدان یک نقشه راه منسجم است که ضمن تبیین اهداف و نتایج مورد انتظار، تناسب طرح‌ها و برنامه‌های اجرایی را با یکدیگر و همچنین با اهداف برنامه درسی تربیت‌بدنی مشخص سازد. بررسی دقیق برنامه‌های اجرا شده در سالیان اخیر حاکی از آن است که در دوره‌های مدیریتی مختلف، برنامه‌های شاخص این حوزه با رویکردها و تمرکزهای متفاوتی پیگیری شده‌اند. به‌عنوان نمونه، در سال ۱۳۹۹ «طرح ملی کنترل وزن و چاقی دانش‌آموزان (کوچ)» باهدف سنجش وضعیت جسمانی، کنترل اضافه‌وزن و اصلاح سبک زندگی دانش‌آموزان در گستره ملی به اجرا درآمد [۱].

متعاقب آن در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، رویکردها تغییر یافت و نهضت ملی ایجاد فضاهای ورزشی درون‌مدرسه‌ای(طرح شهید سلیمانی) با تمرکز بر طراحی، احداث و بهینه‌سازی زیرساخت‌های ورزشی در مدارس در کانون توجه قرار گرفت. این روند در سال‌های بعد نیز با اجرای (طرح میدان همدلی) تداوم یافت [۱۵].این شواهد نشان می‌دهد که اولویت‌های اجرایی از پایش وضعیت جسمانی دانش‌آموزان تا توسعه زیرساخت‌های کالبدی، دستخوش تغییرات و جابه‌جایی‌های مکرر شده‌اند [۲۳].

به‌منظور درک بهتر این تنوع و تغییر در رویکردهای اجرایی، در جدول زیر به هشت مورد از طرح‌های مکمل و شاخص که طی یک دهه گذشته در حوزه تربیت‌بدنی و ورزش مدارس کشور به اجرا درآمده‌اند، همراه باهدف اصلی هر یک اشاره شده است:

جدول ۱. عناوین طرح‌ها و هدف اجرای آن‌ها در مدارس ایران

ردیف	عنوان طرح یا برنامه مکمل	دوره زمانی اجرا	هدف اصلی اجرای طرح
۱	طرح ملی کنترل وزن و چاقی دانش‌آموزان (کوچ)	۱۴۰۱-۱۴۰۲	سنجش شاخص توده بدنی، کنترل اضافه‌وزن و ترویج سبک زندگی فعال و سالم در بین دانش‌آموزان [۱]
۲	نهضت ملی ایجاد فضاهای ورزشی (طرح شهید سلیمانی)	۱۴۰۱-۱۴۰۲	احداث، توسعه و بهینه‌سازی فضاهای ورزشی درون‌مدرسه‌ای جهت ارتقای سرانه ورزشی دانش‌آموزان [۱۵]
۳	المپیاد ورزشی درون‌مدرسه‌ای	۱۳۹۳ تاکنون	افزایش تحرک، ایجاد شور و نشاط و توسعه مشارکت عمومی دانش‌آموزان در رقابت‌های ورزشی سطح مدرسه [۱۰]
۴	طرح میدان همدلی	۱۴۰۲ -تاکنون	توسعه فضاهای ورزشی مدارس با بهره‌گیری از ظرفیت‌های مشارکت درون و برون‌سازمانی [۱۵]
۵	طرح آموزش یک مهارت ورزشی در هر پایه تحصیلی	۱۳۹۰ -تاکنون	آموزش اصولی و ارزیابی مهارت‌های رشته‌های ورزشی مختلف به‌صورت اختصاصی و هدفمند برای هر پایه [۹]
۶	طرح پهلوان سعید (نرمش صبحگاهی با ضرب زورخانه‌ای)	۱۴۰۴ -تاکنون	توسعه کانون‌های ورزش باستانی و ترویج فرهنگ پهلوانی از طریق اجرای منظم نرمش صبحگاهی در مدارس [۱۲]
۷	تشکیل انجمن‌های ورزشی دانش‌آموزی	۱۳۹۳ -تاکنون	فراهم‌آوردن زمینه مشارکت عملی و واگذاری مسئولیت به دانش‌آموزان در مدیریت و اجرای مسابقات ورزشی [۱۶]
۸	توسعه کانون‌های ورزشی مدارس	۱۳۸۴ تاکنون	غنی‌سازی اوقات فراغت دانش‌آموزان و فراهم‌ساختن بستر مناسب جهت استعدادیابی و استمرار فعالیت‌های ورزشی [۸]

اگرچه هر یک از برنامه‌های یادشده پاسخ‌گوی بخشی از نیازهای حقیقی و ضرورت‌های حوزه تربیت‌بدنی مدارس بوده‌اند، اما فقدان یک نظام کنترل‌پذیر منسجم و ثابت برای ایجاد پیوند میان این طرح‌ها با اهداف برنامه درسی، ارزیابی نتایج برنامه‌های پیشین را با محدودیت مواجه ساخته است. به بیان دیگر، مشخص نبودن شاخص‌های رشد جسمانی و حرکتی سبب می‌شود تا امکان پیگیری طولی و ارزیابی انباشتی سیاست‌های اتخاذشده فراهم نشود. در چنین بستر ناپایداری، تغییرات مدیریتی غالباً به جابه‌جایی اولویت‌ها منجر شده و ظرفیت‌های اجرایی را بدون بهره‌گیری نظام‌مند از دستاوردهای پیشین، به سوی طرح‌های جدید سوق می‌دهد. بنابراین، تدوین یک نقشه راه پایدار، تعریف شاخص‌های ارزیابی نتیجه‌محور و الزام به گزارش‌گیری مستمر از نتایج طرح‌های قبلی، امری ضروری است که می‌تواند استمرار و پیوستگی سیاست‌های این حوزه را در دوره‌های مختلف مدیریتی تضمین و تقویت نماید [۳۷][۲۳].

۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری

بررسی وضعیت تربیت‌بدنی و ورزش مدارس نشان می‌دهد مسئله موجود را نمی‌توان صرفاً به کمبود منابع، نیروی انسانی، فضای ورزشی یا تعدد برنامه‌ها نسبت داد. مجموعه شواهد بررسی‌شده نشان می‌دهد که مسئله اصلی، ضعف در ارتباط میان اجزای نظام تربیت‌بدنی مدارس و نبود یک مسیر منسجم برای تبدیل اهداف تربیتی به نتایج قابل‌سنجش در وضعیت دانش‌آموزان است. به این معنا که میان هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی، تأمین منابع، اجرای فعالیت، سنجش، مداخله و پیگیری، پیوستگی لازم وجود ندارد و هر یک از این اجزا تا حد زیادی در چارچوب‌های جداگانه دنبال می‌شوند.

شکل۵. ساختار مسائل کلیدی تربیت‌بدنی و ورزش دانش‌آموزی

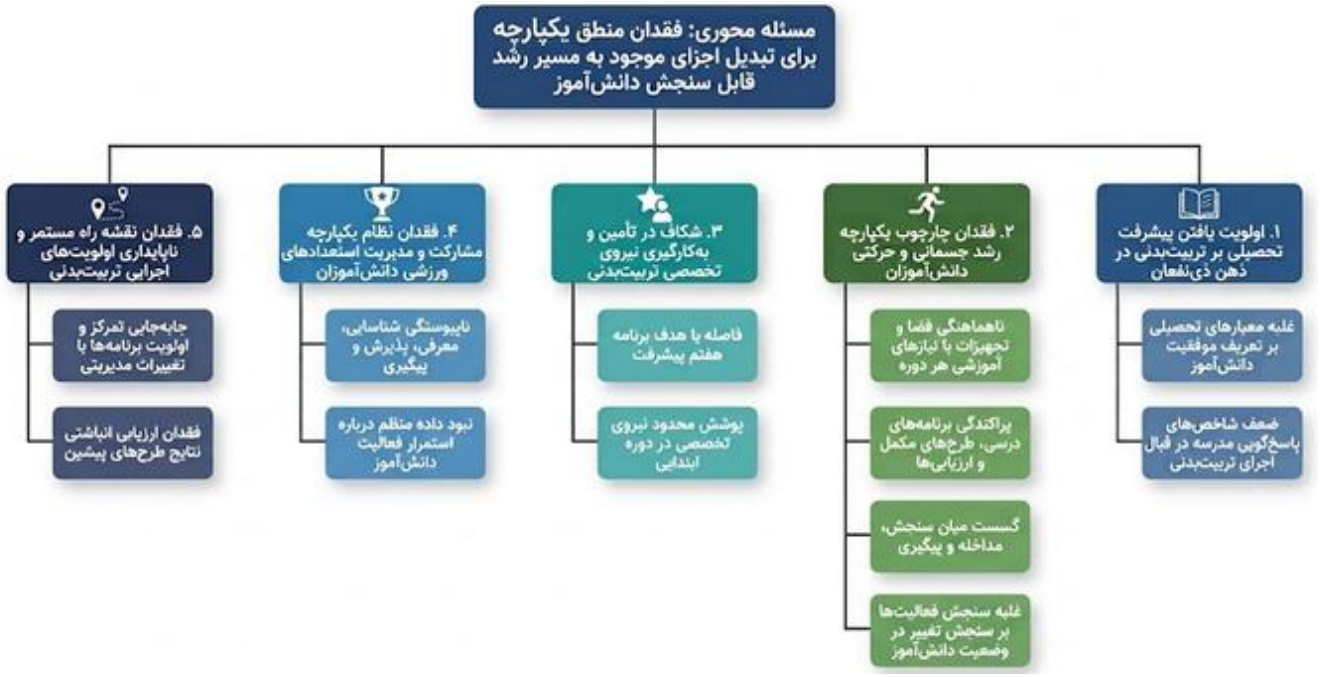

ماخذ: نگارنده

این وضعیت در وهله نخست در سطح اهداف و برنامه‌های آموزشی قابل‌مشاهده است. تربیت‌بدنی در دوره‌های مختلف تحصیلی دارای اهداف و برنامه‌های مشخصی است، اما ارتباط میان این اهداف و سطح مورد انتظار رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموز در طول دوره تحصیل به‌اندازه کافی روشن و عملیاتی نیست. در نتیجه، برنامه‌های درسی و اجرایی لزوماً در قالب یک مسیر تدریجی و انباشتی برای رشد دانش‌آموز قرار نمی‌گیرند و امکان ارزیابی میزان تحقق این مسیر نیز محدود می‌شود.

در سطح اجرا، این گسست در نحوه تخصیص و استفاده از منابع خود را نشان می‌دهد. نیروی انسانی، فضای ورزشی و تجهیزات، زمانی می‌توانند به ارتقای کیفیت تربیت‌بدنی منجر شوند که متناسب با اهداف آموزشی، ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان و شرایط مدارس سازماندهی شوند. یافته‌های مربوط به پوشش نیروی تخصصی در دوره ابتدایی و وضعیت فضا و تجهیزات نشان می‌دهد که میان نیاز آموزشی و نحوه تأمین و توزیع برخی از این منابع فاصله وجود دارد؛ بنابراین، مسئله صرفاً میزان برخورداری از منابع نیست، بلکه نحوه ارتباط آنها با نیاز واقعی فرایند تربیت‌بدنی است.

در سطح‌سنجش نیز ارتباط میان اطلاعات حاصل از ارزیابی و فرایند آموزشی کامل نشده است. سنجش آمادگی جسمانی، ترکیب بدنی و وضعیت حرکتی دانش‌آموز زمانی واجد کارکرد مدیریتی است که نتایج آن به شناسایی نیاز، تعیین مداخله، پیگیری وضعیت دانش‌آموز و ارزیابی مجدد منجر شود. در شرایطی که این ارتباط برقرار نباشد، سنجش از بخشی از فرایند اصلاح و بهبود به فعالیتی مستقل تبدیل می‌شود. به همین ترتیب، ارزیابی عملکرد مدارس نیز چنانچه عمدتاً بر اجرای برنامه، برگزاری فعالیت یا تأمین الزامات متمرکز باشد، تصویر دقیقی از میزان تغییر ایجادشده در وضعیت دانش‌آموز ارائه نخواهد کرد.

این مسئله در ارتباط میان تربیت‌بدنی مدارس و ورزش دانش‌آموزی نیز قابل‌مشاهده است. مشارکت گسترده دانش‌آموزان در فعالیت‌ها و مسابقات ورزشی، به‌خودی‌خود به معنای شکل‌گیری نظام شناسایی و پرورش استعداد نیست. میان مشارکت، شناسایی استعداد، ارزیابی تخصصی، هدایت به مسیر مناسب و استمرار فرایند پرورش، ارتباط نهادی و اجرایی مستمری شکل نگرفته است. ازاین‌رو، ظرفیت ایجادشده در سطح مدرسه و ورزش دانش‌آموزی الزاماً به یک مسیر مشخص برای ادامه فعالیت ورزشی دانش‌آموز منتهی نمی‌شود.

در کنار این موارد، تعدد برنامه‌ها و تغییر اولویت‌های اجرایی، امکان شکل‌گیری یک مسیر پایدار را محدود کرده است. وجود طرح‌ها و برنامه‌های متعدد، درصورتی‌که نسبت آنها با اهداف اصلی تربیت‌بدنی، نتایج برنامه‌های پیشین و برنامه‌های بالادستی مشخص نباشد، لزوماً به انباشت تجربه و بهبود مستمر منجر نمی‌شود. مسئله در اینجا فقدان برنامه نیست؛ بلکه نبود نظامی است که برنامه‌های مختلف را در یک مسیر مشخص قرار دهد و امکان ارزیابی نتایج و اصلاح تدریجی آنها را فراهم کند.

برایند این موارد نشان می‌دهد که مشکلات شناسایی‌شده، اگرچه در حوزه‌های متفاوتی مانند برنامه درسی، نیروی انسانی، فضا و تجهیزات، سنجش، ارزیابی عملکرد و ورزش دانش‌آموزی بروز کرده‌اند، از یک منطق مشترک تبعیت می‌کنند. در سطح کلان، پیوند میان هدف، منابع، اجرا و نتیجه به‌اندازه کافی برقرار نیست؛ در سطح فرایند، سنجش و اطلاعات حاصل از آنبه‌طور کامل وارد چرخه تصمیم‌گیری و مداخله نمی‌شود؛ و در سطح دانش‌آموز، مسیر مشخصی که بتواند رشد جسمانی و حرکتی او را در طول دوره تحصیل دنبال کند، شکل نگرفته است.

براین‌اساس، مسئله تربیت‌بدنی مدارس را باید بیش از آنکه مسئله کمبود یک مؤلفه مشخص تلقی کرد، مسئله گسست میان مؤلفه‌های موجود و ضعف در مدیریت فرایند رشد دانش‌آموز دانست. استمرار این وضعیت موجب می‌شود میزان فعالیت‌های انجام‌شده، منابع اختصاص‌یافته و برنامه‌های اجراشده الزاماً با میزان تحقق اهداف تربیتی و تغییر در وضعیت دانش‌آموز متناسب نباشد؛ بنابراین، ارزیابی وضعیت تربیت‌بدنی مدارس بدون توجه هم‌زمان به ارتباط میان این اجزا، تصویری جزئی از مسئله ارائه خواهد کرد و اصلاح هر یک از آنها به‌صورت منفرد نیز لزوماً به تغییر پایدار در نتیجه نهایی منجر نمی‌شود.

پیشنهادها و راهکارهای سیاستی

الف) طراحی و استقرار نظام کنترل‌پذیر رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان

وزارت آموزش‌وپرورش با محوریت معاونت تربیت‌بدنی و سلامت و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی مکلف است نظامی کنترل‌پذیر برای هدایت رشد جسمانی و حرکتی دانش‌آموزان از پایه اول تا پایان دوره متوسطه را در قالب یک «آیین‌نامه اجرایی» تدوین نماید. در این آیین‌نامه، ابتدا باید نتایج مورد انتظار برای هر پایه در زمینه‌های آمادگی جسمانی، مهارت‌های حرکتی، سواد حرکتی، خودمراقبتی و مشارکت بدنی به‌دقت تعیین و پس از طی فرایند قانونی در شورای‌عالی آموزش‌وپرورش به تصویب نهایی برسد. سپس برنامه درسی، کتاب راهنمای معلم، طرح‌های مکمل، سنجش‌ها و مسابقات باید بر مبنای این اهداف بازتنظیم شوند تا نقش هر یک در مسیر رشد دانش‌آموز و ارتباط آن‌ها با یکدیگر کاملاً مشخص و هدفمند باشد. برای تحقق عملیاتی این یکپارچگی، آیین‌نامه مذکور باید دربرگیرنده الزامات و جزئیات زیر باشد:

تدوین پیوستار شایستگی‌های پایه محور: تعیین دقیق و سنجش‌پذیرِ شاخص‌های رشد حرکتی و جسمانی برای هر پایه تحصیلی، به‌گونه‌ای که گذار از آموزش مهارت‌های بنیادین در دوره ابتدایی به مهارت‌های ورزشی و تخصصی در دوره متوسطه دارای توالی و منطق

مشخصی باشد.

هم‌راستایی طرح‌های مکمل با اهداف درسی: ادغام، بازنگری یا حذف آن دسته از طرح‌های مکمل و مسابقاتی که به‌صورت مستقل و جزیره‌ای اجرا می‌شوند و تبدیل آن‌ها به ابزارهای مداخله‌ای پشتیبان که دقیقاً در خدمت تحقق اهداف مصوب کتاب‌درسی و راهنمای معلم باشند.

کاربردی‌سازی ابزارهای آموزشی: روزآمدسازی «کتاب راهنمای معلم درس تربیت‌بدنی» با تأکید بر ارائه طرح درس‌های منعطف، روش‌های ارزشیابی عملکردی، و تمرینات اصلاحیِ متناسب با شرایط متفاوت دانش‌آموزان در یک کلاس جهت مدیریت صحیح آموزش.

یکپارچه‌سازی نظام ارزشیابی: طراحی سازوکاری که در آن، داده‌های حاصل از ارزیابی‌های آمادگی جسمانی و مسابقات دانش‌آموزی، مستقیماً برای سنجش میزان تحقق اهداف این آیین‌نامه به کار گرفته شده و خروجی آن‌ها به‌عنوان بازخورد برای اصلاح روش‌های تدریس و مداخله معلم استفاده شود.

ب) بازطراحی ضوابط فضا و تجهیزات ورزشی متناسب با نیازهای آموزشی

معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش مکلف است با همکاری سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس، ضوابط مربوط به فضا و تجهیزات ورزشی مدارس را بازطراحی نماید. این بازطراحی باید بر اساس نیازهای آموزشی هر دوره تحصیلی، ویژگی‌های رشدی، جمعیت و تراکم دانش‌آموزی، جنسیت، شرایط اقلیمی و نوع فعالیت‌های پیش‌بینی‌شده در برنامه درسی صورت پذیرد تا زیرساخت‌های ایجادشده، تطابق کاملی با اهداف کاربردی درس تربیت‌بدنی داشته باشند. برای تحقق عملیاتی این امر، بازطراحی ضوابط باید شامل جزئیات اجرایی زیر باشد:

به‌روزرسانی هدفمند ضابطه ۶۹۷: بازنگری و اصلاح «ضوابط طراحی فضاهای آموزشی» (ضابطه ۶۹۷ سازمان نوسازی) به‌گونه‌ای که پیوند روشنی میان اهداف برنامه درسی تربیت‌بدنی و مشخصات فنی، ابعاد و نوع پوشش فضاها برقرار شود.

تفکیک کالبدی بر اساس دوره‌های تحصیلی: الزام به طراحی فضاهای بازی محور و ایمن در مدارس ابتدایی جهت توسعه مهارت‌های بنیادین (نظیر دویدن، پریدن و تعادل) و اختصاص فضاهای استاندارد برای تمرین مهارت‌های ورزشی و آمادگی جسمانی در مدارس متوسطه.

استانداردسازی و تناسب‌سنجی تجهیزات: تدوین فهرست دقیق تجهیزات ورزشی متناسب با سرفصل‌های آموزشی هر پایه تحصیلی و جلوگیری از توزیع بسته‌های تجهیزاتی یکسان و نامرتبط با گروه سنی دانش‌آموزان.

طراحی سازگار با جنسیت و اقلیم: الزام به احداث سالن‌ها و فضاهای ورزشی سرپوشیده و چندمنظوره، به‌ویژه در مدارس دخترانه جهت رفع محدودیت‌های ناشی از اشرافیت همسایگان و ایجاد شرایط مناسبِ تمرین در استان‌های دارای شرایط اقلیمی خاص (بسیار گرم، سرد یا آلوده).

عملکردسازی محاسبه سرانه ورزشی: تغییر رویکرد در محاسبه سرانه یک مترمربع فضای ورزشی موضوع قانون برنامه هفتم پیشرفت، از طریق تفکیک مساحت «حیاط عمومی مدرسه» از «فضاهای ایمن‌سازی‌شدن، خط‌کشی‌شده و دارای کاربری اختصاصی ورزشی»

پ) عملیاتی‌سازی و پویایی پرونده الکترونیکی آموزشی ـ رشدی ـ تربیتی و نظارت مجلس بر آن

در راستای اجرای بند «ت» ماده (۸۹) قانون برنامه هفتم پیشرفت مبنی بر ایجاد «پرونده الکترونیکی آموزشی ـ رشدی ـ تربیتی»، ثبت نتایج سنجش‌های حرکتی و اتصال آن به چرخه مداخله و پیگیری الزامی است. برای تبدیل این پرونده از یک بایگانی نمایشی به سامانه‌ای تعاملی و درگیرکننده، باید «الزامات دوره‌ای» و «بازخوردهای مستمر» تعریف شود؛ به‌گونه‌ای که خانواده‌ها در فواصل زمانی مشخص ملزم به مشاهده، تأیید و پیگیری توصیه‌های کارنامه رشد حرکتی فرزندان خود باشند. باتوجه‌به ماهیت تکلیفی این بند، پیشنهاد می‌شود کمیسیون‌های «آموزش، تحقیقات و فناوری» و «فرهنگی» مجلس شورای اسلامی، نظارت مستمری بر عملکرد وزارت آموزش‌وپرورش و دستگاه‌های همکار در تحقق و پویایی این سامانه اعمال نمایند. برای تحقق عملیاتی این امر، الزامات زیر باید اجرایی گردد:

اتصال نظام‌مند داده‌ها به چرخه مداخله: طراحی سامانه به‌گونه‌ای که پس از ثبت داده‌های پایه (نظیر شاخص توده بدنی، وضعیت

قامتی و نتایج آمادگی جسمانی)، سیستم به‌صورت هوشمند توصیه‌های اصلاحی، تمرینات خانگی متناسب و یا فرم‌های ارجاع پزشکی را تولید و در کارپوشه دانش‌آموز قرار دهد.

تعریف الزامات مشارکتی برای خانواده‌ها: منوط کردن دریافت کارنامه‌های تحصیلی دوره‌ای و انجام فرایندهای ثبت‌نام سالانه به مشاهده، بررسی و تأیید «کارنامه رشد حرکتی و سلامت» توسط والدین از طریق درگاه ملی خدمات دولت هوشمند، تا پیگیری سلامت دانش‌آموز به یک مطالبه و مشارکت فعال تبدیل شود.

یکپارچه‌سازی داده‌ها بین دستگاهی: تسریع در تبادل داده‌ها و ایجاد ارتباط شبکه‌ای با سامانه‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (نظیر سامانه سیب) جهت ارجاع برخطِ دانش‌آموزانِ نیازمند به مداخلات درمانی و دریافت خودکارِ نتایج پیگیری‌ها از مراکز جامع سلامت.

سازوکار نظارت دوره‌ای مجلس: الزام وزارت آموزش‌وپرورش به ارائه گزارش‌های عملکردیِ فصلی به کمیسیون‌های «آموزش، تحقیقات و فناوری» و «فرهنگی» مجلس شورای اسلامی، شامل شاخص‌هایی نظیر میزان استقرار سامانه، درصد پوشش دانش‌آموزان، میزان مشارکت والدین و اثربخشی مداخلاتِ ثبت‌شده در پرونده‌ها.

ت) ورود نتایج تربیت‌بدنی به ارزیابی سالانه مدارس و نظارت مستمر مجلس شورای اسلامی

در راستای اجرای تکلیف بند «پ» ماده (۸۹) قانون برنامه هفتم پیشرفت، مبنی بر ارزیابی عملکرد مدارس بر مبنای شاخص‌های سنجش‌پذیرِ آموزشی و تربیتی و مبتنی بر «اهداف محقق شده»، وزارت آموزش‌وپرورش مکلف است تغییرات آمادگی جسمانی، ارتقای مهارت‌های حرکتی و میزان مشارکت بدنی دانش‌آموزان را به‌عنوان شاخص‌های قطعی در ارزیابی سالانه مدارس و مدیران وارد نماید. برای تحقق عملیاتی این تکلیف قانونی، اقدامات اجرایی زیر ضروری است:

اصلاح بنیادین «فرم ارزیابی از اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های حوزه تربیت‌بدنی سطح مدرسه»: در فرم فعلی، سقف ۱۰۰ امتیازِ ارزیابی منحصراً به معیارهای فرایندی و تدارکاتی (نظیر درج در برنامه هفتگی، تأمین تجهیزات، ایمن‌سازی فضا، و ثبت اطلاعات المپیادها و انجمن‌ها) اختصاص‌یافته است. این فرم باید به‌گونه‌ای بازطراحی شود که بخش عمده‌ای از امتیازات به‌جای ارزیابی صرف فرایندها، به نتایج ملموس اختصاص یابد.

تعریف شاخص‌های نتیجه محور (تغییر و پیشرفت): تخصیص امتیاز به میزان بهبود آمادگی جسمانی، تسلط بر مهارت‌های حرکتی و کاهش نرخ اضافه‌وزن دانش‌آموزان در پایان سال نسبت به وضعیت و ارزیابی آغاز سال تحصیلی.

ارزیابی عادلانه و زمینه‌مند: لحاظ کردن متغیرهای تعدیل‌کننده نظیر امکانات موجود مدرسه، تراکم کلاس‌ها و سطح برخورداری منطقه در امتیازدهی، تا ارزیابی عملکرد مدیران و معلمان به‌دوراز بی‌عدالتی‌های زیرساختی انجام پذیرد.

نظارت مستمر کمیسیون‌های تخصصی: باتوجه‌به صراحت تکلیف قانونی در برنامه هفتم پیشرفت، کمیسیون‌های «آموزش، تحقیقات و فناوری» و «فرهنگی» مجلس شورای اسلامی باید نظارت مستمری بر روند بازطراحی این فرم‌ها و اعمال دقیق شاخص‌های نتیجه محور در نظام جامع ارزیابی عملکرد وزارت آموزش‌وپرورش داشته باشند.

ث) ایجاد جایگاه شغلی آموزگار تربیت‌بدنی

سازمان اداری و استخدامی کشور مکلف است، جایگاه شغلی مشخصی برای «آموزگار تربیت‌بدنی» در دوره ابتدایی تعریف کند. همچنین لازم است سازوکار واگذاری ساعت تربیت‌بدنی به نیروی تخصصی، تأمین ردیف اعتباری، نحوه جذب و توزیع نیرو و الگوی به‌کارگیری در مدارس کم‌جمعیت، روستایی یا پراکنده پیش‌بینی شود تا ایجاد این جایگاه به افزایش واقعی پوشش نیروی تخصصی در دوره ابتدایی منجر شود.

ج) استقرار نظام ملی شناسایی، هدایت و پرورش استعدادهای ورزشی دانش‌آموزان

وزارت آموزش‌وپرورش و وزارت ورزش و جوانان مکلف‌اند در راستای هم‌افزایی فرادستگاهی، «نظام ملی شناسایی، هدایت و پرورش استعدادهای ورزشی دانش‌آموزان» را در قالب یک «آیین‌نامه اجرایی مشترک» تدوین نموده و به تصویب «هیئت وزیران» برسانند. این اقدام مستند به بند ۷ ماده ۲ (شکوفا کردن و پرورش استعدادهای دانش‌آموزان) و بند ۱۲ ماده ۱۰ قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش‌وپرورش مبنی بر توسعه و تعمیم تربیت‌بدنی با هماهنگی دستگاه‌های ذی‌ربط، و متقابلاً بر اساس بند ۴ قسمت «الف» ماده ۳ (حمایت و تقویت ورزش تربیتی) و بند ۷ قسمت «الف» ماده ۴ قانون اهداف، وظایف و اختیارات وزارت ورزش و جوانان مبنی بر کشف، پرورش و حمایت از استعدادها در ورزش ضرورت دارد.

برای تحقق عملیاتی این تکلیف قانونی، آیین‌نامه اجرایی مشترک باید دربرگیرنده الزامات و محورهای زیر باشد:

ترسیم مسیر پیوسته و یکپارچه رشد استعدادها: مشخص نمودن دقیقِ مسیر دانش‌آموز از مرحله مشارکت عمومی و شناسایی اولیه در سطح مدرسه، تا مراحل ارزیابی تخصصی، معرفی، پذیرش، هدایت و پیگیری مستمر.

تقسیم کار نهادی و شفاف‌سازی مسئولیت‌ها: تعیین صریح و روشنِ وظایف، تکالیف و تعهدات هر یک از نهادهای درگیر در این زنجیره، شامل مدارس، فدراسیون ورزش دانش‌آموزی، هیئت‌های ورزشی، باشگاه‌ها و فدراسیون‌های تخصصی ورزشی.

محوریت فدراسیون ورزش دانش‌آموزی در حلقه اتصال: واگذاری مسئولیت راهبری و هماهنگی این شبکه به فدراسیون ورزش دانش‌آموزی، جهت تدوین استانداردهای شناسایی اولیه، سازوکار استانداردِ معرفی دانش‌آموزان مستعد، و ایجاد شبکه تبادل اطلاعات و پیگیری وضعیت افراد معرفی‌شده.

واگذاری پرورش تخصصی به نهادهای متولی ورزش قهرمانی: الزام به انجام ارزیابی‌های تخصصی، تعیین سطح دقیق استعداد و طراحی برنامه انحصاریِ رشد ورزشیِ هر دانش‌آموز، توسط نهاد تخصصی پذیرنده (اعم از هیئت، باشگاه یا فدراسیون مربوطه) تا گذار دانش‌آموز از مدرسه به ورزش سازمان‌یافته به‌صورت پیوسته شکل گیرد.

چ) حمایت هدفمند از استعدادهای مناطق کم‌برخوردار

وزارت آموزش‌وپرورش موظف است در تخصیص بودجه‌ها و منابع تربیت‌بدنی و ورزش دانش‌آموزی، حمایت از دانش‌آموزان مستعد در مناطق روستایی، حاشیه شهرها، مناطق کم‌برخوردار و همچنین مدارس دخترانه را در اولویت قرار دهد. این حمایت‌ها باید متغیرهایی نظیر مسافت تا محل تمرین، هزینه‌های ایاب‌وذهاب، تأمین تجهیزات تخصصی و دسترسی برابر به مربیان مجرب را پوشش دهد. به‌منظور تأمین مالی پایدار جهت تحقق این حمایت‌ها، وزارت آموزش‌وپرورش مکلف است از ظرفیت‌های تصریح‌شده در قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت به شرح زیر بهره‌برداری نمایند:

هدایت عواید مالیات بر دخانیات به مناطق محروم: تخصیص هدفمند سهم آموزش‌وپرورش از درآمدهای حاصل از مالیات محصولات دخانی (موضوع جزء ۱ بند «ث» ماده ۷۳ قانون برنامه هفتم)، منحصراً برای توسعه اماکن و تجهیزات ورزشی مدارس در مناطق کم‌برخوردار و روستایی.

توزیع استانی عوارض مالیات بر ارزش‌افزوده: اختصاص سهم چهل‌درصدی (۴۰٪) وزارت آموزش‌وپرورش از محل ۰.۲۷ درصد مالیات بر ارزش‌افزوده (موضوع‌بند «ث» ماده ۷۷ قانون برنامه هفتم)، با قید اولویت توزیع در سطح ادارات کل استانی جهت پوشش هزینه‌های استعدادیابی و ترویج ورزش همگانی دانش‌آموزی در شهرستان‌های کمتر توسعه‌یافته.

جذب مشارکت‌های مردمی از طریق مشوق‌های مالیاتی: استفاده نظام‌مند از ظرفیت معافیت مالیاتی خیرین و بخش خصوصی (موضوع بند «خ» ماده ۷۵ و جزء ۲ بند «ث» ماده ۹۲ قانون برنامه هفتم)، به‌گونه‌ای که سرمایه‌گذاری اشخاص حقیقی و حقوقی در احداث و تجهیز سالن‌های ورزشی مدارسِ مناطق محروم، به‌طور کامل به‌عنوان هزینه‌های قابل‌قبول مالیاتی آنان محاسبه و تهاتر گردد.

ح) تدوین نقشه راه پایدار و الزام به ارزیابی انباشتی برنامه‌ها

به‌منظور رفع ناپایداری اولویت‌های اجرایی و جلوگیری از تغییرات سلیقه‌ای با جابه‌جایی مدیران، وزارت آموزش‌وپرورش مکلف است «نقشه راه بلندمدت تربیت‌بدنی مدارس» را در قالب یک «سند راهبردی» تدوین نموده و جهت ایجاد بالاترین سطح الزام قانونی، آن را به تصویب «شورای‌عالی آموزش‌وپرورش» برساند. بر اساس این سند مصوب، تصویب و اجرای هرگونه طرح مکمل جدید باید منوط به تعیین دقیق نسبتِ آن طرح با اهداف برنامه درسی و همچنین ارائه گزارش ارزیابی مستند از نتایج طرح‌های پیشین باشد. برای تحقق عملیاتی این امر، الزامات و سازوکارهای اجرایی زیر باید در سند مذکور پیش‌بینی شود:

الزام به ارائه پیوست ارزیابی انباشتی: منوط شدن تعریف و آغاز هرگونه طرح، پویش یا برنامه مکمل جدید به تهیه و ارائه گزارش تفصیلی از میزان اثربخشی، هزینه‌کرد و دستاوردهای طرح‌های مشابه گذشته، به‌منظور جلوگیری از رهاشدن برنامه‌های نیمه‌کاره و پیشگیری از اتلاف منابع.

انطباق زمانی نقشه راه با برنامه‌های توسعه کشور: همگام‌سازی دوره زمانی این نقشه راه با افق‌های پنج‌ساله قوانین برنامه پیشرفت، تا اولویت‌های تعیین‌شده فارغ از آمدورفت مدیران و معاونان، از ثبات و تداوم اجرایی برخوردار باشد.

پایش مستمر و گزارش‌دهی دوره‌ای به مراجع بالادستی: ایجاد سازوکار ارزیابی عملکرد سالانه و الزام معاونت تربیت‌بدنی و سلامت به ارائه گزارش پیشرفت شاخص‌های نقشه راه به «شورای‌عالی آموزش‌وپرورش» و ارسال نسخه‌ای از آن به کمیسیون‌های «آموزش، تحقیقات و فناوری» و «فرهنگی» مجلس شورای اسلامی جهت نظارت تقنینی.

منابع و مآخذ

[۱] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، «گزارش طرح ملی کنترل وزن و چاقی دانش‌آموزان»، سال اجرای طرح: ۱۳۹۹.

[۲] دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، «سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش‌وپرورش»، ابلاغی. ۱۳۹۲/۰۲/۱۰

[۳] شورای‌عالی انقلاب‌فرهنگی، «سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش»، مصوب ۱۳۹۰.

[۴] شورای‌عالی آموزش‌وپرورش، «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۹۱.

[۵] مجلس شورای اسلامی، «قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش‌وپرورش»، مصوب ۱۳۶۶/۱۱/۲۵، تأیید شورای نگهبان ۱۳۶۶/۱۲/۰۴، ماده ۱۰، بندهای ۱۲ و ۱۳.

[۶] مجلس شورای اسلامی، «قانون برنامه پنجساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۴۰۳، مواد (۷۸، ۸۹ و ۹۰).

[۷] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، «مجموعه بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس»، نامه شماره ۳۵۹/۵۱۰، مورخ ۱۴۰۴/۰۷/۰۷.

[۸] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی، «تقویم فعالیت‌های دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی»، سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴.

[۹] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی، «دستورالعمل اجرا و ارزشیابی درس تربیت‌بدنی و مهارت‌آموزی ورزشی»، سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴.

[۱۰] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی، «دستورالعمل المپیاد ورزشی درون‌مدرسه‌ای»، سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴.

[11] SHAPE America, National Standards and Guidelines for Physical Education Teacher Education, Reston, VA, 2017.

[۱۲] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی، «دستورالعمل کانون‌های ورزش باستانی و پهلوانی و اجرای نرمش صبحگاهی با ضرب زورخانه‌ای، طرح پهلوان سعید»، سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴.

[۱۳] شورای‌عالی آموزش‌وپرورش، «مصوبه شماره ۹۳۳، برنامه زیرنظام تأمین فضا، تجهیزات و فناوری نظام تعلیم‌وتربیت رسمی عمومی»، مصوب ۱۳۹۵/۰۳/۲۴.

[۱۴] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، «نکات مهم و اجرایی دستورالعمل مدیریت، حفظ و نگهداری مجتمع‌های آموزشی ورزشی»، ۱۴۰۴.

[۱۵] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، «گزارش یا کتابچه اجرایی طرح میدان همدلی و توسعه فضاهای ورزشی درون‌مدرسه‌ای»، ۱۴۰۴.

[۱۶] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی، «شیوه‌نامه انجمن ورزشی دانش‌آموزی»، سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴.

[۱۷] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت برنامه‌ریزی و توسعه منابع/مرکز برنامه‌ریزی منابع انسانی و امور اداری، «آمار رسمی دانش‌آموزان، مدارس و نیروی انسانی تربیت‌بدنی»، ۱۴۰۴.

[۱۸] جلسه کارشناسی با موضوع بررسی مسائل و چالش‌های ورزش دانش‌آموزی (نخستین نشست هم‌اندیشی)، مورخ ۲۴ آذر ۱۴۰۴، در محل مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۱۹] جلسه کارشناسی با معاون بهسازی و ارتقای کیفیت درس تربیت‌بدنی درباره مسائل استخدامی دبیران تربیت‌بدنی، مورخ تیر ۱۴۰۵، در محل تماس تلفنی، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۲۰] گایینی، عباس‌علی و حمایت‌طلب، رسول، «مقایسه وضعیت آمادگی جسمانی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مدارس دارای معلم تربیت‌بدنی با مدارس فاقد معلم»، حرکت، ش ۱۵، بهار ۱۳۸۲، صص.

[۲۱] جلسه کارشناسی با موضوع بررسی مسائل و چالش‌های ورزش دانش‌آموزی (دومین نشست هم‌اندیشی)، مورخ ۸ دی ۱۴۰۴، در محل مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۲۲] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت، «فرم ارزیابی اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های حوزه تربیت‌بدنی در سطح مدرسه»، سال تحصیلی ۱۴۰۶-۱۴۰۵.

[۲۳] جلسه کارشناسی با معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش درباره مسائل ساختاری و کلیدی معاونت، مورخ ۲۴ خرداد ۱۴۰۵، در محل ساختمان وزارت آموزش‌وپرورش، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۲۴] سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور (۱۳۹۵). ضوابط طراحی فضاهای آموزشی (برنامه‌ریزی معماری همسان مدارس ابتدایی و متوسطه)، ضابطه شماره ۶۹۷. معاونت فنی و توسعه امور زیربنایی، نظام فنی و اجرایی کشور.

[۲۵] شورای‌عالی آموزش‌وپرورش. (۱۳۹۴). برنامه زیرنظام تأمین فضا، تجهیزات و فناوری نظام تعلیم‌وتربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران. تهران: شورای‌عالی آموزش‌وپرورش.

[۲۶] سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش، سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور. (۱۴۰۰). استانداردهای فضا، تجهیزات و فناوری‌های آموزشی تربیت‌بدنی مدارس. تهران: وزارت آموزش‌وپرورش.

[27] SHAPE America. (2014). National Standards & Grade-Level Outcomes for K–12 Physical Education. Reston, VA: Society of Health and Physical Educators.

[۲۸] جلسه کارشناسی با مدیرکل دفتر تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی وزارت آموزش‌وپرورش درباره پیشرفت سرانه فضای ورزشی و الگوی به‌کارگیری نیروی متخصص در دوره ابتدایی، مورخ ۱ اسفند ۱۴۰۴، در محل ساختمان وزارت آموزش‌وپرورش، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۲۹] جلسه کارشناسی با مشاوران معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش درباره جبران خدمت دبیران تربیت‌بدنی و تنوع‌بخشی به ساخت زیرساخت‌های ورزشی، مورخ ۱۹ خرداد ۱۴۰۵، در محل ساختمان وزارت آموزش‌وپرورش، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۳۰] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت. (۱۴۰۵). فرم ارزیابی مقدماتی و پزشکی سلامت دانش‌آموز. تهران: وزارت آموزش‌وپرورش.

[۳۱] فدراسیون ورزش دانش‌آموزی، «گزارش عملکرد مسابقات و فعالیت‌های ورزش دانش‌آموزی در سطوح مدرسه، منطقه، استان و کشور»، ۱۴۰۴.

[32] World Health Organization & UNESCO, Making Every School a Health-Promoting School: Global Standards and Indicators, Geneva: World Health Organization, 2021.

[۳۳] وزارت آموزش‌وپرورش، معاونت تربیت‌بدنی و سلامت. (۱۴۰۵). نسبت دانش‌آموز به معلم تربیت‌بدنی در دوره‌های ابتدایی و متوسطه، سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۴ [پاسخ استعلام ارسالی به مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی].

[34] Logan, S. W., Webster, E. K., Getchell, N., Pfeiffer, K. A., & Robinson, L. E. (2015). Relationship between fundamental motor skill competence and physical activity during childhood and adolescence: A systematic review. Kinesiology Review, 4(4).

[۳۵] صفی‌خانی مسلم، مهین، مرادی، آزیتا و مرادی، زهره، «بررسی تأثیرات مثبت آموزگار تربیت‌بدنی بر مهارت‌ها و الگوهای بنیادی ورزشی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی شهرستان اهواز»، اولین همایش بین‌المللی معلمان برتر، ۱۴۰۳.

[۳۶] جلسه کارشناسی با سرپرست دبیرکلی فدراسیون ورزش دانش‌آموزی درباره مسائل اصلی فدراسیون ورزش دانش‌آموزی، مورخ ۳۰ فروردین ۱۴۰۵، در محل ساختمان فدراسیون ورزش دانش‌آموزی، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

[۳۷] جلسه کارشناسی با مدیران سابق معاونت تربیت‌بدنی و سلامت وزارت آموزش‌وپرورش، مورخ خرداد ۱۴۰۵، مستندات طبقه‌بندی شده در گروه ورزش دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

عنوان: بررسی مسائل تربیت‌بدنی و فعالیت‌های ورزشی مدارس در ایران

DOI: https://doi.org/10.22034/mrc.report.22075
Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_12092.html
Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

An Overview of Physical Education and School Sports in Iran

Mohammad Abbasi jouzdani

Abstract

Physical education and school sports constitute an essential component of the educational process and play a fundamental role in promoting students' health and fostering their physical and motor development. Despite the existing laws, programs, infrastructure, and human resources, the primary challenge in this area is not the absence of initiatives, but rather the lack of a coherent and accountable governance system capable of linking goal-setting, implementation, resource allocation, measurement, intervention, and accountability, and translating them into tangible improvements in students' development. Consequently, the proliferation of programs and activities without an integrated and accountable system has resulted in implementation inconsistencies and made it difficult to monitor the achievement of objectives and evaluate the effectiveness of interventions.

This situation is reflected in several challenges, including the dominance of academic performance over the status of physical education; the absence of a systematic and accountable framework for monitoring physical and motor development; the misalignment of facilities and equipment with educational and developmental needs; the fragmentation of programs and assessment systems; the disconnect between assessment, intervention, and follow-up; inadequate and uneven distribution of specialized personnel; the lack of a continuous pathway for identifying and nurturing sports talent; and the instability of implementation priorities, coupled with the absence of a comprehensive roadmap.

Addressing these challenges requires establishing an accountable system for monitoring physical and motor development, defining expected outcomes at each grade level, aligning curricular and extracurricular programs, redesigning standards for facilities and equipment, operationalizing electronic records for students' growth and assessment, and shifting school evaluation toward outcome-based indicators. In addition, establishing dedicated positions for physical education teachers at the primary school level, implementing a national system for identifying and tracking sports talent, providing targeted support to underserved regions, and developing a long-term roadmap accompanied by cumulative evaluation can strengthen the continuity between policymaking and effective implementation, promote tangible improvements in student development, and enhance accountability and policy sustainability.

Key words:

1. Physical Education and School Sports
2. Governance of School Sports
3. Educational Equity and Student Health

گزیده سیاستی

مسئله اصلی تربیت‌بدنی و ورزش مدارس در شرایط کنونی، کمبود برنامه، طرح‌های اجرایی و رویدادهای ورزشی نیست، بلکه ضعف ملموس در پیوند نظام‌مند میان مراحل «هدف‌گذاری»، «اجرا»، «سنجش» و «پاسخ‌گویی» است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۵۸۵۵-۱۵۸۷۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وب‌سایت: rc.majles.ir